

Frýbertová, Tereza

Nedáme si diktovat, koho máme milovat(?) : O sletovém průvodu v roce 1948

Theatralia. 2014, vol. 17, iss. 1, pp. 52-89

ISSN 1803-845X (print); ISSN 2336-4548 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/129837>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Tereza Frýbertová

Nedáme si diktovat, koho máme milovat(?)

O sletovém průvodu v roce 1948

Základní povahu vztahu člověka k průvodu, jenž je specifickou socio-kulturní aktivitou, je možné hledat v obecném kinantropologickém stanovisku, že „pohyb je základním způsobem existence člověka“ (RÝDL 1998a: 123). Průvod, v němž všichni účastníci postupují záměrně v jeden čas jedním směrem k určitému cíli, je pro lidské společenství jednoduchou a přirozenou formou, jak na symbolické úrovni prezentovat konkrétní ideu skupiny. Účast člověka v průvodu je tak spojena s integrací jedince v širší celek. Tento akt úzce souvisí s procesem identifikace, jímž je následně utvářena identita, která svou kvalitou (především tedy nezpochybnitelností a pevností) přímo úměrně ovlivňuje celkovou kvalitu průvodu jako kulturní performance¹. Při setkání dvou a více stejně smýšlejících lidí (například právě v průvodu) dochází k vzájemnému potvrzení oprávněnosti jejich myšlenek a díky tomu mohou být přijati do určitého celku. Proces integrace a identifikace tedy probíhá na základě elementárního existenciálního principu: člověk hodnotí sám sebe prostřednictvím druhých (srov. PINC 1998: 107). Kinantropolog Miroslav Rýdl zároveň vnímá pohyb jako prostředek eliminující desintegraci v industriální společnosti (RÝDL 1998b: 7), čímž je možné objasnit, proč Sokol jako tělocvičný spolek založený v roce 1862 získal postupně tolik příznivců.

Protože byl Sokol podle svých stanov apolitickým a nenáboženským spolkem, vzniklým v městské společnosti, jež se neřídí ani zemědělským a z velké části ani církevním kalendářem, bylo nutné zaplnit vyprázdňovaný duchovní prostor novou ideologií, jež by do spolkového života vnesla pevný vnitřní řád.² Ten byl následně realizován prostřednic-

1 Viz pojednání o performanci v článku Lukáše Kubiny v tomto čísle.

2 Odmítavé postoje ke křesťanství jako instituci je možné hledat u Miroslava Tyrše, výrazně inspirovaného Darwinovými evolučními teoriemi a antickou kulturou. Tyrš nicméně věřil, že každý národ potřebuje náboženství, a to takové, ve kterém se odráží jeho vlastní povaha (TYRŠ 1925: 8). Sokolská ideologie tedy může být do značné míry vnímána jako specifický druh náboženství vycházející z víry v český národ, v jeho samostatnost a schopnosti.

tvím různorodých rituálů, jakými byly například právě průvody.³ Sokolové jejich prostřednictvím veřejně prezentovali národní pospolitost, soudržnost, brannost⁴ a zároveň krásu sokolského (národního) těla (srov. STEHLÍKOVÁ 1985: 161–166).

Kromě průvodů před veřejnými cvičeními jednot (jimiž sokolové zvali diváky do svých tělocvičen) se konaly také krojované výlety na venkov, do okolí Prahy (například na Říp, na Zbraslav apod.) či do okolí jiných měst (srov. BENEŠ 1994: 159–165). V době trvání monarchie rakousko-uherské úřady oprávněně vnímaly průvody jako národní manifestace, a tak často zakazovaly jejich pořádání. Když se pak Miroslavu Tyršovi podařilo v mírně rozvolněné době připravit první slet na Střeleckém ostrově (1882), slavnostní průvod Prahou byl jeho nedílnou součástí. Účastnilo se ho 1 600 sokolů v kroji z 67 jednot, kteří nesli celkem 57 praporů (HAVLÍČEK 1948: 19).⁵

Sletovými průvody (před vznikem republiky) vzdávali cvičenci hold „Matičce Praze“, onou „obchůzkou“ uctívali její slavná místa; obecenstvo dávalo přítomností v ulicích na jevo svůj příklon k sokolskému programu, s nímž se identifikovalo. Po roce 1918 sokolové během průvodu prokazovali úctu hlavním představitelům státu (nejprve prezidentu T. G. Masarykovi a poté prezidentu E. Benešovi), kteří přihlíželi dění na Staroměstském náměstí, kde průvod končil.⁶ Cesta k představitelům státu a v metaforické rovině k hodnotám, jež symbolizují, byla pro sokoly identifikačním aktem. Reprezentanti republiky veřejným přijetím projevové sokolské úcty za přítomnosti občanů vzájemně stvrdili, že vyznávají tytéž hodnoty – jednalo se tedy o *legitimizační rituál*, jehož prostřednictvím dochází ke stabilizaci společnosti. Do této kategorie spadají i veškeré náboženské rituály včetně náboženských průvodů, jako jsou procesí, poutě nebo obchůzky (JAKUBÍKOVÁ 1994: 18), které jsou s těmi sokolskými formálně shodné, ale jsou naplněny jiným ideovým obsahem, jak bylo řečeno výše.⁷ Po smrti T. G. Masaryka v roce 1937 sokolové udržovali ideovou kontinuitu pořádáním procesí k jeho hrobu v Lánech, kam byly během sletů v letech 1938

3 Z etnologického hlediska je možné přiřknout sokolskému průvodu snad všechny možné funkce: reprezentativní, celebrativní, apelativní, ideologickou atd. (JIŘIKOVSKÁ 1994: 51). Průvod je kulturním projevem a má povahu slavnosti – jeho konání je nadřazeno běžnému dění: účastníci dobrovolně na krátkou dobu mění svůj denní řád, jejich činnost se podřizuje průvodu stejně tak jako vnitřní pravidla chodu města, v němž se průvod koná (JIŘIKOVSKÁ 1994: 51).

4 Výraz brannost v sokolském slovníku označuje schopnost jedince různými způsoby bojovat za ideál národní společnosti existující ve vlastním státě, tedy *bránit* v případě ohrožení určité hodnoty. Do vzniku samostatné ČSR v roce 1918 neexistovala samostatná česká národní armáda, proto byly během první světové války vytvářeny české legie v zahraničí, na jejichž vzniku se sokolové podíleli.

5 V průvodu šli také zahraniční hosté ze Záhřebu, z Lublaně, z Vídně a ze Spojených států amerických. Trasa průvodu tehdy vedla od budovy Českého vysokého učení technického na Karlově náměstí Žitnou a Štěpánskou ulicí na Václavské náměstí, odkud se členstvo přesunulo po Národní třídě (tehdy Ferdinandově, kde však už stálo Národní divadlo) na sletišťe na Střeleckém ostrově, aby se připravilo ke cvičení prostným (KOZÁKOVÁ 1994: 7–8).

6 Sletový průvod býval v programu zařazen před hlavním cvičením prostným, nebo na konci sletového programu jako vyvrcholení události a rozlučení s Prahou.

7 Cestu cvičenců do Prahy na slet je možné vnímat do jisté míry jako pout, sletový průvod Prahou může být obchůzkou (stejně jako jiné průvody po menších městech a vsích před veřejným cvičením jednoty), procesí se například vypravovalo k hrobu M. Tyrše a J. Fügnera na Olšanských hřbitovech během každého sletu. Posledním ze jmenovaných aktů byla veřejně prezentována přetrvávající oddanost základním sokolským myšlenkám.

a 1948 z Prahy vypravovány speciální vlaky, aby účastníci stihli odpolední program na letišti (JANÁK 1992: 260). (Tradiční průvod Prahou a vzdání holdu E. Benešovi pocho-pitelně zůstalo zachováno). Tyto veřejné prezentace společných hodnot prostřednictvím rituálů mají nesporný význam pro fungování jakéhokoli státního zřízení – demokratického i totalitního.

XI. všesokolský slet, jenž se konal v červnu a v červenci roku 1948, byl plánován jako národní oslava obnovení republiky. Jeho přípravy započaly již v prvních poválečných měsících roku 1945, avšak po únorových změnách v roce 1948 bylo nutno původní koncepci realizovat v jiném politicko-společenském prostředí, v prostředí nastupující totality. Místo zamýšleného *rituálu svornosti* se nakonec uskutečnil *rituál konfliktu* (ABÉLES 1999: 21–22). Tato proměna se nejvíce projevila v průběhu sletového průvodu Prahou, jelikož průvod je ze své podstaty rozvolněnější komunikační formou, než samotná cvičení na letišti, kde jsou cvičenci omezeni jasně danými pravidly pohybu a obecnost zase prostorem a určitými diváckými konvencemi.⁸ Tato studie se pokouší o vhled do události průvodu prostřednictvím analýzy její dialogičnosti, která se uskutečňuje na úrovni vizuální prezentace (symbolů), na úrovni verbální a na úrovni fyzické interakce mezi účastníky.

Sletový průvod a jeho čas

„Bude zase slet,“ byla věta, kterou se v době druhé světové války (dle vzpomínek náčelnice Marie Provoznikové⁹) zdravili sokolové (PROVAZNÍKOVÁ 1988: 218), aby podpořili naději v brzký konec konfliktu a víru v obnovu Československé obce sokolské, jejíž činnost byla nuceně ukončena 8. října 1941 (DOLEŽEL a MOTLÍČEK 2013: 7). Během války bylo vězněno 11 611 členů ČOS, z nichž 1 212 bylo popraveno.¹⁰ Po jejím konci se na svá činnická místa v ústředí ČOS a ve vedení žup a jednot nevrátilo 93 % členů.¹¹

Dne 9. května 1945 Česká národní rada potvrdila, že „všechny sokolské župy a sokolské jednoty jsou oprávněny převzít správu veškerého sokolského majetku“ (UHLÍŘ a WAIC 2001: 97). Oficiálně však byla činnost ČOS zahájena až 1. ledna 1946, protože zástupci jednotlivých tělocvičných organizací¹² navázali na započatá předválečná jednání o vytvoření jednotné organizace, která měla zaštitovat všechny tělovýchovné spolky. Představitelé

8 Určitý podíl na této skutečnosti měla pravděpodobně také náčelnice Marie Provozniková, která v seřadišti z náčelnického můstku upozorňovala, že na demonstrace jsou ulice, nikoli letiště (PROVAZNÍKOVÁ 1988: 226).

9 Marie Provozniková (1890–1991) byla od svého dětství členkou Sokola a v r. 1932 se stala náčelnicí ČOS. Asi měsíc po XI. sletu odjela s českou výpravou na Olympijské hry do Londýna, odkud pak emigrovala do Spojených států amerických, kde prožila zbytek života.

10 V plynové komoře v Osvětimi byl zavražděn také starosta ČOS Stanislav Bukovský (DOLEŽEL a MOTLÍČEK 2013: 49).

11 Počet členů, kteří zahynuli v průběhu druhé světové války, však není úplný. Nejsou do něj započítány například ztráty během pražského a slovenského povstání nebo padlí Češi bojující v cizích armádách (DOLEŽEL a MOTLÍČEK 2013: 7).

12 ČOS, Svaz dělnických tělovýchovných jednot, Federace proletářské tělovýchovy, Všesportovní výbor atd.

Sokola se domnívali, že jejich organizace bude mít dominantní postavení z ideového i organizačního hlediska, čímž by se završil vývoj hnutí (UHLÍŘ a WAIC 2001: 102). Sjednocená tělovýchova přirozeně odpovídala představám Národní fronty v čele s KSČ, která v ní pravděpodobně viděla nenásilný prostředek, jak rozmělnit národně-demokratický sokolský program (UHLÍŘ a WAIC 2001: 103–104). Sjednocení se nakonec nepodařilo uskutečnit zcela, ale dne 16. listopadu 1946 vznikl Československý tělovýchovný svaz, jenž na základě federativního uspořádání sdružoval ČOS, Svaz DTJ, spolek Orel, Československou fotbalovou asociaci a další organizace. Předsedou svazu byl zvolen Antonín Hřebík,¹³ od května 1945 působící jako starosta ČOS (UHLÍŘ a WAIC 2001: 104–105).

Stejně jako po první, i po druhé světové válce zažilo sokolské hnutí prudký nárůst nově příchozích členů. Na podzim roku 1947 měla ČOS celkem 1 001 638 členů (včetně žactva a dorostu)¹⁴ – v té době žilo v ČSR necelých devět milionů obyvatel, takže téměř každý devátý občan byl členem spolku. Marie Provazníková ve své knize *To byl Sokol* dodává, že rapidní zvýšení počtu nových členů nemělo pouze pozitivní důsledky, ale že mnozí z nich neabsolvovali (kvůli poválečným organizačním obtížím spolku) přípravnou školu sokolské výchovy (PROVAZNÍKOVÁ 1988: 194), v níž by se naučili základní cvičební pokyny a zároveň by získali povědomí o pravidlech spolkového života a o sokolské ideologii. Tato neznalost sokolského řádu a tím způsobená nízká míra loajality některých členů k ČOS později mohly mít (z hlediska KSČ jako vedoucí strany Národní fronty) pozitivní vliv na práci akčních výborů po únorovém převratu v roce 1948.

Protože byl Sokol (dle svého programu) apolitická organizace podporující republiku a její demokratické zřízení, mohl se novým členem malostranského Sokola stát například také Klement Gottwald nebo Antonín Zápotocký (PROVAZNÍKOVÁ 1988: 194). Apolitičnost ČOS v praxi – trochu zjednodušeně – znamenala, že nezáleželo na tom, kdo je členem které politické strany nebo jakou stranu volí, podstatné bylo, zdali se ztotožňuje se sokolským programem. Sokolští činovníci proto v rámci nové společensko-politické situace nedokázali adekvátně reagovat na vzniklý politický tlak, který dramaticky vzrostl v roce 1948 a neustále se stupňoval až do definitivního zrušení ČOS v roce 1952.¹⁵

Dne 20. února 1948 podali ministři za Českou stranu národně sociální, Československou stranu lidovou a slovenskou Demokratickou stranu svou demisi prezidentu Benešovi a o čtyři dny později se sešlo předsednictvo ČOS v Praze po návratu ze Zimních sletových her na Slovensku, aby projednalo vzniklou vládní krizi (WALDAUF 2007: 194). Následující den dopoledne přichází sokolská delegace k prezidentu Benešovi na smlouvanou schůzku, aby mu sdělili své stanovisko:

13 Antonín Hřebík (1902–1984) byl starostou ČOS od r. 1945 do března 1948, kdy ho vystřídal akčním výbojem dosazený Josef Truhlář. Byl také poslancem za Československou stranu národně socialistickou v letech 1945–1948, v květnu 1948 emigroval do Spojených států amerických.

14 Z tohoto celkového počtu bylo 567 850 členstva, 130 433 dorostu a 303 355 žactva (UHLÍŘ a WAIC 2001: 99).

15 Dne 12. prosince 1952 byl přijat zákon, že řízení tělovýchovy přechází na státní orgány a Revoluční odborové hnutí, čímž Sokol jako organizace po devadesáti letech trvání oficiálně zanikl (UHLÍŘ a WAIC 2001: 158).

Bratře prezidente, přicházíme Tě ujistit jménem celého československého Sokolstva, že jako vždy tak i v této pohnuté době stojí Sokolstvo za Tvou osobou a že trvá na svých zásadách. [...] Sokolstvo jako organizace od svého vzniku ryze demokratická zdůrazňuje i dnes, že demokracií mu je demokracie v pojetí T. G. Masaryka a E. Beneše. [...] Bratře presidente, jdeme věrně za Tebou.¹⁶ (UHLÍŘ a WAIC: 125)

E. Beneš zprávu přijal, ale k přímému rozhovoru mezi ním a zástupci ČOS nedošlo (WALDAUF 2007: 195).¹⁷ V týž den v poledne bylo oznámeno, že prezident demise přijal, a tak předseda vlády K. Gottwald dosadil na ministerstva politiky sympatizující s komunistickým programem.

Souběžně s tím v Tyršově domě pokračovala schůze předsednictva ČOS, na které se usneslo, že

na vyzvání Ústředního akčního výboru vyslalo do něj [do ÚAV, pozn. TF] jménem celého Sokolstva své zástupce. Nemá námitek, aby v obcích, okresech a závodech se členové Sokola zúčastnili práce v akčních výborech. V rámci nerušeného chodu příprav sletových a pravidelné sokolské práce, nedoporučujeme však jednotám a župám, aby se práce v akčních výborech zúčastnily jako celky. (UHLÍŘ a WAIC 2001: 125)

Ústřední akční výbor Národní fronty byl ustanoven na schůzi přípravného výboru Ústředního akčního výboru Národní fronty, kterou zahájil Antonín Zápotocký v 10.30 téhož dne, tedy 25. února 1948 (KAPLAN 1997: 502). Již odpoledne se akční výbory staly základním bodem jednání předsednictva ČOS, což svědčí o záměrně rychlém sledu únorových událostí, jenž byl klíčový pro úspěch plánů KSČ – představitelé této politické strany byli v rozhodování rychlejší, než demokratická opozice, která „jen“ reagovala (pokud vůbec) na kroky KSČ. Zřízení akčních výborů v organizacích (podnicích, školách, úřadech, v Sokole) proběhlo bez právní opory ve stávající legislativě – jejich existence byla de facto nezákonná. Skutečnost, že byly i přesto zakládány a vyvíjely činnost, souvisí s výskytem loajálních stoupenců KSČ, kteří v nich působili, a zároveň se zvolenou (záměrně příliš obecnou) rétorikou ÚAV NF: výbory „očistovaly společnost“, takže si nikdo nemohl být jistý, zdali nebude obětí tohoto procesu, v němž dotyčnému hrozilo, že bude muset nedob-

16 Všechny uvedené citace jsou přepsány podle současných pravidel českého pravopisu do té míry, aby nebyl narušen základní význam jejich sdělení.

17 O tom, jak schůzka probíhala (a zdali vůbec) jsou v sekundární literatuře uvedeny dvě rozdílné zprávy: Jan Waldauf v knize *Malé dějiny velké myšlenky* popisuje, že prezident sice delegaci přijal, ale nebyla k němu vpuštěna, a komunikoval s ní pouze prostřednictvím vzkazů předávaných přednostou politického odboru kanceláře prezidenta republiky Jana Jíny. Takto průběh schůzky popsal Antonín Hřebík v r. 1954 na přednáškách v zahraničí. Obsah vzkazů A. Hřebík nezveřejnil, protože „dnes nemáme možnost zjistit, zda tlumočené nám vzkazy byly skutečnými vzkazy prezidentovými, zda jejich tlumočnick nebyl pod nějakým tlakem anebo dozorem apod. Bylo by proto nesprávné a možná i nespravedlivé dělat jakékoli závěry z obsahu těchto vzkazů“ (WALDAUF 2007: 195). Marek Waic a Jan B. Uhlíř v knize *Sokol proti totalitě 1938–1952* se o schůzce na Hradě nezmiňují a z jejich popisu vyplývá, že zpráva byla předána prezidentu Benešovi bez osobního kontaktu se sokoly, nicméně Beneš na text (velmi obecně) reagoval v tisku (UHLÍŘ a WAIC 2001: 125).

rovolně opustit svou pracovní pozici nebo bude jinak zdiskreditován. Tímto způsobem byla postupně ve společnosti navozována atmosféra strachu, aby byl eliminován případný protikomunistický odpor.

Akční výbor ČOS (složený pouze ze členů ČOS) měl dva hlavní úkoly: nejprve odstranit „živly reakčního smýšlení, které se stavěly proti duchu nové lidově demokratické republiky“ (UHLÍŘ a WAIC 2001: 126) a poté dokončit sjednocení tělocvičných organizací (s dominantním postavením Sokola v rámci sjednoceného tělesa). Noví představitelé státu si dobře uvědomovali sílu vlivu ČOS ve společnosti, kterou chtěli využít pro své potřeby, a tak již na začátku března byla akčním výborem vyměněna většina předsednictva za „spolehlivější spolupracovníky“ a na konci téhož měsíce byl „očistný proces“ oficiálně prohlášen za zdárně ukončený. Druhý úkol byl splněn záhy, a to 18. dubna 1948 (UHLÍŘ a WAIC 2001: 129), takže bylo zjevné, že se ČOS nezadržitelně dostává do područí komunistické strany. Není možné jednoznačně tvrdit, že by všichni nově dosazení činovníci byli jejími členy, spíše je pravděpodobné, že přijali novou lidově demokratickou interpretaci sokolských idejí a mnozí z nich věřili (např. starosta Josef Truhlář¹⁸), že Sokol může v nových podmínkách existovat a nezpronevěřit se sokolskému programu. Vládnoucí garnitura ostentativně upozorňovala svými prohlášeními na domnělé ideové průniky KSC a ČOS: strana věří stejně jako Tyrš v pokrok a v jednotný silný kolektiv, jímž byl ovšem pro Tyrše národ, zatímco pro komunisty pracující lid. Tento sofistifikovaný plán KSC na ovládnutí spolku byl prostřednictvím popsanych mechanismů postupně realizován.

V květnu byly na žádost předsednictva ČOS akční výbory v Sokolu zrušeny. Zdálo se, že se tím alespoň částečně zmírní vliv komunistické strany na dění v Sokolu, vzápětí však vznikl orgán nový, tzv. speciální komise pro otázky sokolské při Ústředním akčním výboru Národní fronty. Tato komise nebyla složena pouze ze členů Sokola (jak tomu bylo u předešlých sokolských akčních výborů), ale jejími pracovníky byli vedle sokolů také komunističtí aktivisté a vedl ji ministr spravedlnosti Alexej Čepička (Gottwaldův zeť), jenž o několik týdnů později také dohlížel na průběh všesokolského sletu (PROVAZNÍKOVÁ 1988: 226). Tento detail dobře demonstruje, jak důležitý význam pro KSC mělo, aby slet proběhl přesně podle jejich scénáře: slet v komunistické režii měl být národní slavnostní stvrzující legitimitu únorových událostí. Úspěch sletu si přála i ČOS, která jej však připravovala jako národní slavnost poválečné obnovy republiky. Oba subjekty vnímaly událost jako stmelující *rituál svornosti*, jak bylo naznačeno v úvodu. Zjednodušeně řečeno – podle ČOS měl být slet ryze sokolský, podle KSC ryze komunistický.

Slet se tak stal v poúnorových týdnech významným činitelem určujícím směřování organizace a její postoj k aktuální politické situaci. Přípravy na první poválečný slet totiž začaly již na počátku roku 1946: 10. března byla uskutečněna schůze sletových činovníků v Umělecké besedě, 4. dubna se konala další schůze sletového výkonného výboru, na níž

18 Josef Truhlář byl do čela Sokola dosazen komunisty v březnu 1948. Tento post zastával již v předválečném období a během protektorátu, jako politický vězeň se posléze dostal do koncentračního tábora v Dachau. Podle výkladu Marka Waice a Jana Uhlíře byl Josef Truhlář spíše figurkou v rukách komunistů, než zákeřný zrádce sokolské myšlenky (UHLÍŘ a WAIC 2001: 148).

se jednalo o definitivní podobě rozpočtu apod. (HŘEBÍK a KÖPPL 1946). XI. slet měl být (stejně jako v roce 1920) veřejným stvrzením plnohodnotné obnovy sokolstva a demokratického státu. Určitým svědectvím o významnosti sletu pro běžného člena spolku může být skutečnost, že všem sokolům (bez ohledu na to, zdali na slet měli jet, či nikoli) bylo předsednictvem ČOS již v říjnu 1947 nařízeno, aby přesně stanovené množství vlastních potravinových lístků průběžně každý měsíc odváděli stravovacímu sletovému odboru pro zajištění dostatečného množství potravin v době konání sletu. Toto nařízení by nemohlo být provedeno bez víry vedení ČOS v kázeň členů a v jejich odhodlání přispět vlastním dílem k uspořádání sletu¹⁹ (*Bratři, sestry, sokolská mládeži* 1947). Po únorovém převratu však (podle vzpomínek Marie Provazníkové) téměř polovina sokolů odmítla pokračovat v přípravách na slet, kterého se za nastalé politické situace nechťeli účastnit (PROVAZNÍKOVÁ 1988: 222).²⁰ Předsednictvo ČOS po dlouhém zvažování rozhodlo, že se slet, jehož přípravy byly již v závěrečné fázi, uskuteční. Členové předsednictva věřili, že je ještě možné navázat na dřívější sletové tradice a že připravovaný slet dá především dorostu (jakožto pokračovatelům sokolských myšlenek) možnost intenzivně pocítit sokolskou sounáležitost a vzájemnost.

Zástupci KSČ a akčních výborů se domnívali, že po jejich únorovém zásahu se prostřednictvím sjednocené tělovýchovy podaří uskutečnit slet v souladu s jejich záměry. Avšak probíhající čistky a intenzita aktivity akčních výborů ve veřejném životě, podnicích a politice, stejně jako příprava jednotné volební kandidátky Národní fronty, spor o Ústavu a především abdikace prezidenta Beneše vzbuzovaly nevoli stále většího počtu obyvatel. Národní fronta s vedoucím postavením KSČ neměla natolik silnou oporu veřejnosti, aby mohla ČOS a jeho největší slavnost přímo zrušit, pokusila se tedy alespoň o transformaci sletu i samotného spolku.

Restriktivními a direktivními nařízeními Komunistická strana Československa postupně transformovala demokratické zřízení státu v totalitní a svou razancí a neochvějností záměrně zakrývala skutečnou, zatím nepřilíš pevnou pozici strany v rámci Národní fronty. Členové KSČ si svým sebevědomým vystupováním na politické scéně vytvářeli pevnou pozici potřebnou k tomu, aby byly všechny jejich plány postupně realizovány. Procesy totalitarizace společnosti nebyly v předsletové době ještě u konce; velmi důležitým dílčím cílem byly nadcházející parlamentní volby. KSČ podle svých prognóz potřebovala získat 75 % hlasů, aby měla zaručenou ústavní většinu – tím by svou pozici ve státě zcela upevnila. Ovšem podle březnových informací z oblastních a okresních výborů nebylo jisté, zda KSČ požadovaného čísla ve volbách dosáhne. Aby si Strana zajistila jednoznačné vítězství, rozhodl Klement Gottwald 5. dubna 1948, že určené subjekty Národní fronty půjdou do voleb s jednotnou společnou kandidátkou (KAPLAN 2012:

19 Slet v roce 1920 se konal díky potravinové pomoci Spojených států amerických (HILLER 1923: 8).

20 Tento rozkol značně ztížil přípravy na slet, a tak se předsednictvo snažilo cvičence znovu motivovat a přimět k pokračování v nácviu. Důkazem může být text „Proč pořádně XI. slet“, který byl napsán 10. května 1948 a který měl členy spolku přimět k účasti. V běžných podmínkách by každý sokol v době vrcholných příprav nepochyboval o tom, proč se slet koná, proč se ho účastní a jaký je význam události (KULHEIM 1948).

71). Z voleb se tak místo rituálu svobodného rozhodnutí stal jen formální akt stvrzení komunistické moci, uskutečněný podle předem pečlivě připraveného scénáře. Občané se sice mohli rozhodnout nepodpořit Národní frontu vhozením bílého lístku, volby však nebyly tajné: členové volebních komisí zapisovali, kdo jak volil, a z „nesprávné“ volby byly vyvozeny patriční důsledky (KAPLAN 2012: 96). Po těchto událostech se uskutečnil slet, plánovaný jako národní emancipační slavnost s více než šedesátiletou tradicí. Je proto zjevné, že takto koncipovaná událost se sokolským scénářem nemohla být plynule (bez jakéhokoli vzdoru ze strany sokolů) vřazena do komunistického transformačního procesu československé společnosti.

XI. všesokolský slet žactva se konal od 18. do 21. června 1948, slet dorostu od 23. do 29. června a hlavní sletové dny členstva proběhly ve dnech 30. června až 8. července (*Sletové pokyny pro členky* 1948: 5–9). Sletový průvod žactva se měl uskutečnit 20. června, ale kvůli deštivému počasí náčelnice M. Provazníková průvod 19. června odvolala (PROVAZNÍKOVÁ 1988: 224). Jan Waldauf v knize *Malé dějiny velké myšlenky* však předkládá hypotézu, že zrušení průvodu mohlo být reakcí na cvičení žákyň na sletišti, které provolávaly slávu prezidentu Benešovi, jenž 7. června abdikoval a místo něj se dne 14. června stal hlavou státu Klement Gottwald (tehdy na tribuně nepřítomen). K žákyňám se vzápětí připojili také sokolové z členské tribuny a další diváci (WALDAUF 2007: 237). Marie Provazníková píše:

Viděla jsem, že je zle, a proto jsem šla ihned po skončení cvičení žákyň do ministerské lóže. Chtěla jsem mluvit se členy vlády. Ti se ke mně hned shrnuli a vzrušeně se ptali, jak se to mohlo stát? Na to jsem klidně odpověděla: „Vždyť se nic nestalo. Někdo řekl dětem, že je prezident Beneš na tribuně a děti ho zdravily. [...] Beneš dostal od této vlády titul presidenta na doživotí.“ (PROVAZNÍKOVÁ 1988: 223)

Po skončení sletového programu toho dne (19. června) byla M. Provazníková odvedena k výslechu, který trval do jedné hodiny v noci; zpráva o incidentu a o zatčení náčelnice se hned druhý den rychle rozšířila mezi sokolstvem (PROVAZNÍKOVÁ 1988: 225). Výše popsaný projev náklonnosti k prezidentu Benešovi nebyl v sokolském předletovém dění ojedinělý – na župních sletech několik týdnů před hlavními sletovými dny byly zaznamenány „demonstrace politického charakteru“ (UHLÍŘ a WAIC 2001: 135), kdy byla v župních průvodech provolávána hesla uctívající Beneše apod.

Sletový průvod dorostu se uskutečnil podle plánu dne 27. června dopoledne. Čelo průvodu s náčelníkem Evženem Pennigerem²¹ vyšlo ze Sokolské ulice (od první sokolské tělocvičny, která na místě stála od roku 1864) a dále průvod pokračoval ulicí Mezibranskou, přes Václavské náměstí, ulicí 28. října, Národní třídou kolem Národního divadla na Masarykovo nábřeží (dnešní Smetanovo), kde byla postavena slavnostní tribuna pro představitele státu v čele s Klementem Gottwaldem (spolu s ním se na tribuně nacházel i starosta ČOS Josef

21 Evžen Penniger (1897–1968) byl náčelník ČOS od března 1948 na základě doporučení akčního výboru.

Truhlář). V „Památniku XI. všesokolského sletu“²² se píše: „Naproti tribuně stojí na chodníku modří chlapi SČM²³ a křičí do ochraptění: ‚SČM zdraví Sokol!‘ [...] A mávají červenými šátky vstříc červeným suknicím. [...] ‚Sokol, Junák, SČM, republiku milujem, poctivě ji budujem.‘“ (HORNÝ 1967: 64). Sokolský dorost naopak volal: „My jsme děti Masaryka, my jsme děti Beneše! Ať žije Masarykova a Benešova republika!“ a diváci v ulicích se k nim přidávali (WALDAUF 2007: 238). Tato prostá hesla a jejich dialogický charakter svědčí o zcela odlišných ideových diskurzích přítomných v tehdejší společnosti, kdy na jedné straně stoupenci nově vznikajícího státního zřízení akcentují socialistickou jednotu, naopak zastánci demokracie propagují své ideály prostřednictvím jasných prvorepublikových symbolů, jimiž byli Masaryk a Beneš. V průvodu šli také zástupci ROH a DTJ, kteří nesli velikou podobiznu K. Gottwalda, J. V. Stalina a J. Dimitrova (HORNÝ 1967: 64). Trasa průvodu dále vedla přes Karlův most, Malostranské náměstí, Nerudovu ulici a Pohořelec až na Strahovský stadion, kde se konalo první veřejné vystoupení dorostu (*Sletové pokyny pro členky* 1948: 7). V průvodu dorostu šlo 70 063 účastníků, což bylo asi jen o 10 000 lidí méně, než pochodovalo v průvodu členstva o několik dnů později: význam dorosteneckého průvodu a průvodu členského byl tedy z množství hlediska téměř stejný.

Za provolávání benešovských hesel bylo zatknuto šestnáct účastníků dorosteneckého průvodu a sedm bylo uvězněno. Klement Gottwald zaslal následně do časopisu všesokolského sletu dopis:

Slet dokazuje, že právě náš nový řád vytvořil nejpříznivější podmínky pro další rozmach Sokola, neboť právě on je naplněním Tyršových idejí pokroku, demokracie, slovanské solidarity. Zdůrazňuji to především těm bratřím, kteří snad dopřáli sluchu reakčním ztroskotancům, jež se marně pokoušeli slet rušit. Třeba si uvědomit, že snahy nepřátelské lidové demokracii jsou nepřátelské i Sokolu, že jsou v hlubokém rozporu s ideály Tyršovými. Tyrš dobře chápal, že Sokol může vzkvétat jen tehdy, půjde-li s dobou a pokrokovým úsilím, vždyť přece jeho zásadou bylo: Kupředu, kupředu, zpátky ni krok! A to bude, myslím, i hlavní sletové poučení: Náš nový řád skýtá Sokolu takové možnosti vývoje, jaké dosud neměl. Učínme proto v další práci všechno, aby Sokol přimknul co nejpevněji k naší lidové demokracii a využil všech těchto možností. (WALDAUF 2007: 239)

Sokolská komise Ústředního akčního výboru Národní fronty se shodla na tom, že podoba dorosteneckého průvodu, přesněji jeho protestní scénář, byla připravena předem v rámci jednotlivých žup. Dva dny na to se její členové na schůzi usnesli, že během nad-

22 Tento památník byl po cenzurním řízení připraven do sazby, ale nakonec bylo představiteli režimu rozhodnuto, že nebude vydán. Jeden přípravný výtisk se nicméně podařilo vyvézt za hranice. Cenzurní zásahy jsou v textu nicméně velmi znatelné, a tak žádné autentické svědectví sokolů o sletu z r. 1948 v podobě památniku (jak je dochováno v případě sletů dřívějších) neexistuje. Původní verze památniku byla vydána dvakrát (pokaždé v pozmeněné podobě), poprvé v r. 1967 v New Yorku, podruhé v r. 1976 v Curychu.

V Památniku z r. 1967 je otisknut necenzurovaný komentář náčelnice Marie Provazníkové a jednatele Evžena Köppla.

23 Svaz československé mládeže byla monopolní organizace, založená již v květnu 1945, pod jejíž správu byl převeden například také Junák.

cházejícího průvodu členstva nebude docházet k zatýkání, „iniciátoři budou upozorněni a zjištěni. To ovšem nevylučuje zásah při nebezpečných jevech.“ (UHLÍŘ a WAIC 2001: 13) Rozhodnutí, že se nebude zatýkat během průvodu, tedy neznamenalo, že se nebude zatýkat po jeho konci. Dále měl každý čelní představitel Sokola napsat článek o kladném poměru organizace k lidově demokratické republice.²⁴ Hlavní činovníci ČOS také měli rádně promlouvat s představiteli žup a cvičiteli a přesvědčovat je o výhodách nového politického uspořádání pro Sokol (UHLÍŘ a WAIC 2001: 13).

Sletový průvod členstva se – stejně jako v roce 1938 – uskutečnil v úterý 6. července 1948 v Den upálení Mistra Jana Husa²⁵ (*Sletové pokyny pro členky* 1948: 9). Zatímco však v roce 1938 sokolský průvod vyjadřoval postoje téměř všech obyvatel ČSR (byl tedy jednoznačným identifikačním aktem sjednocujícím lid proti společnému vnějšímu a viditelnému nepříteli), o deset let později byl Hus jako bojovník za pravdu oslavován a uznáván jen demokraticky smýšlející částí obyvatelstva. Obraz Jana Husa jako národního symbolu víry v pravdu byl utvářen již v 19. století Františkem Palackým, na něhož v této tradici navázal T. G. Masaryk. Jeho ženevským projevem (právě na Husovo velké výročí v roce 1915) „bylo otevřeně vyhlášeno nepřátelství představitelů zahraničního odboje Rakousku-Uhersku“ (HOJDA 2008: 42). V témže roce byl dokončen pomník na Staroměstském náměstí, ale kvůli válce proběhly jen velmi skromné oslavy pětisetletého výročí smrti českého kazatele. O to větší pak oslavy byly v roce 1925 v časech svobodné republiky (HOJDA 2008: 42).

Oslavy na Husovu počest byly pořádány také během sletů v roce 1938 i 1948, a to pokaždé 5. července (PROCHÁZKA 1939: 208; HELLER 1948). V roce 1948 byl vydán manifest, v němž je naznačována postupná reinterpretace české duchovní tradice představované, mimo jiné, Janem Husem, a to podle nově nastupující komunistické ideologie:

Ještě podstatnější však důvod,^[26] proč se letos k památce Husově obrácíme se znásobenou vroucností, tkvící ve významu dějů přítomné chvíle. Jsou to události z konce letošního února, kterými český národ ruku v ruce s národem slovenským spěje ke konečnému sociálnímu sjednocení, bratrské solidaritě všech svých složek. Národ se chce stát lidem, společenstvím všech pracujících. (*Manifest k Husovým oslavám* 1948)

Poslední citovaná věta velmi přesně vystihuje poválečnou proměnu společnosti v nejširším slova smyslu z pohledu komunistické ideologie: národně-demokratické smýšlení (jehož imperativem je národ sám) je vystřídáno lidově-demokratickým (jehož imperativem je pracující lid). Příznačná je také volba slovesa „chtít“, kterým je upozorňováno na vlastní

24 Ve zdrojovém dokumentu bohužel není uvedeno, v jakém periodiku měly být články otištěny, ale je pravděpodobné, že se mohlo jednat o *Sokolský věstník*, nebo jiné (běžné) celostátní periodikum.

25 V době první republiky byl tento den vnímán jako památný den, nikoli jako státní svátek. Tím se stal až v r. 1990. Za normalizace (v r. 1974) byl zrušen i jako památný den.

26 V citovaném textu je jako první důvod, proč je rok 1948 pro husovské výročí významný, uvedena oslava šestisetletého výročí založení Univerzity Karlovy.

vnitřní touhu Čechů a Slováků po změně, jež jim (podle komunistických interpretací) není nucena žádnou vnější silou. V roce 1949 Ministerstvo informací a osvěty připravilo „Ideový rozbor otázky Husova kultu v dnešní době“ proto, aby „oslav bylo využito k ideové revisi a očistění Husova kultu“ (*Vyjádření ministerstva osvěty* 1949: nestr.). „Hus byl produktem svého prostředí a doby. Co kázal, byla jasná a vědomá formulace toho, co v lidu neuvědoměle a nevykvašeně vřelo.“ (*Ideový rozbor* 1949: nestr.) Na základě těchto zpráv je možné o pouónorovém vývoji Jana Husa jako symbolu trochu zjednodušeně tvrdit, že z bojovníka za pravdu se stal neinvenční mluvčí průbojného lidu. Takových „mluvčích“ však bylo v době totality mezi tehdejšími komunistickými řečníky více než dost, a tak jeho význam postupně klesal. Na sletu v roce 1948 však ještě sokolové Husův odkaz, dříve vyzdvihoovaný Masarykem, náležitě připomenuli.²⁷

Průvod členstva se dal do pohybu po osmé hodině ranní a skončil kolem druhé hodiny po poledni (*Síla, krása, jásoť prošly Prahou* 1948). Odpoledne na strahovském stadionu proběhlo poslední veřejné sletové vystoupení, následující den se konaly Sletové dožínky²⁸ (namísto dříve uváděných sletových scén) a poslední sletový den patřil československé armádě (*Sletové pokyny pro členky* 1948: 9).²⁹ Samotné zakončení sletu armádním dnem, který v programu představoval novinku, bylo vskutku příznačné: armáda jakožto znak síly, razance a obrany nového lidově demokratického státu jednoznačně oddělila „staré“ sokolské tradice od těch „nových“, jež do české společnosti přinesla socialistická kultura. Zařazení armádního vystoupení na poslední den nebylo ze strany komunistických organizátorů náhodné: zjevné bylo jednak praktické hledisko (lze předpokládat, že vojáci cvičební plochu zničí) a dále tak mohlo být činěno ve víře, že zážitek, s nímž všichni účastníci sletu (včetně diváků) odcházejí domů, je nejintenzivnější, a proto nejtrvalejší. Není možné prokázat, zdali byl tento záměr v myslích diváků a aktivních účastníků sletu zcela naplněn, ale určitou zprávou o emocionálně končícího sletu může být svědectví Marie Provazníkové popisující poslední cvičení žen:

Sestry byly promoklé, zkřehlé chladem, halenky se jim lepily na těla; daly se však do cvičení tělem i duší. Slzy jim tekly po tvářích, zuby měly zaťaté, aby zabránily hlasitému vzlyku nad loučením se sletem, se Sokolstvím, se vším, co vneslo do jejich životů tolik krásy a tolik štěstí. To nebylo cvičení, to byla bohoslužba a jejich zanícení a rozechvění se přenášelo na tribunu. Čtvrt miliónu diváků sledovalo jejich pohyby se zatajeným dechem, polykaly očima

27 Viz podkapitolu „Sletový průvod – jeho vnitřní organizace a účastníci“.

28 Sletové dožínky měly být velkou národopisnou podívanou, inspirovanou tradičními zemědělskými oslavami spojenými s poděkováním hospodáři za jeho práci. Hospodářem měl být v tomto případě prezident E. Beneš a sokolstvo (asi 60 000 cvičenců v národních krojích) mu chtělo vzdát hold za jeho práci ve druhé světové válce. Bez Beneše postrádaly dožínky smysl, a tak se se původně velkolepě zamýšlené podívané nakonec zúčastnilo asi jen 2 000 aktérů (PROVAZNÍKOVÁ 1976: 94).

29 K. Gottwald se podle dochovaných fotografií účastnil armádního dne v uniformě, což u prvorepublikových prezidentů nebylo zvykem. Tato skutečnost samozřejmě souvisí také s tím, že vystoupení armády bylo součástí jiného sletového programu členstva, nicméně i tak můžeme toto „převlečení kostýmu“ vnímat jako příznačné pro celkovou proměnu doby, plné politického souborje symbolů.

krásu, kterou vytvářely, a svíraly rty bolestí nad jejich odchodem. Ve vzduchu visela otázka: Kdy se zase sejdem? A co bude mezi tím? Proto to hrobové ticho ihned po doznění hudby a pak ta bouře nadšení, hrozící zbořit tribuny. Sestry musely cvičení opakovat! Poprvé v dějinách sletů se stalo, že se skladba ihned po dokončení opakovala. (PROVAZNÍKOVÁ 1988: 227–228)

Sletový průvod a jeho místo

Trasa průvodu měřila asi tři a půl kilometru a vedla z Václavského náměstí, kam župy přicházely ulicí Mezibranskou a Washingtonovou. Pokračovalo se stejně jako při průvodu dorostu ulicí 28. října k Národnímu divadlu, po Masarykově nábřeží (dnešním Smetanově) do Pařížské ulice a na Staroměstské náměstí, odkud se průvod podle pokynů organizované rozcházel Dlouhou třídou, Dušní a Hradební ulicí na nynější Dvořákovo nábřeží, kde byl posléze rozpuštěn tak, aby nedošlo ke zbytečné blokaci přilehlých ulic (*Sletové pokyny pro muže* 1948: 38). Na Masarykově nábřeží byla umístěna slavnostní tribuna (otočená čelem k Vltavě a Hradčanům) pro méně početné skupiny zahraničních hostů (které nešly v průvodu).

Na Staroměstském náměstí byla před radnicí zničenou bombami postavena další pro představitele státu v čele s prezidentem Klementem Gottwaldem (při předešlých sletech prezident zdravil průvod z balkónu nad vchodem do radnice). Tribuna – jakožto dočasný architektonický objekt a náhražka za válkou zničenou budovu (mající svou historii a své vzpomínkové hodnoty) – symbolicky korespondovala s atmosférou poválečné doby, její nestálostí a proměnlivostí. Byla orientována k pomníku mistra Jana Husa tak, že se před ní rozprostíral celý prostor náměstí. Husova socha, výrazně vyčnívající nad úroveň davu, byla (spolu s tribunou, orlojovou věží radnice a Týnským chrámem) scénickou dominantou prostoru. Podle fotografie z „Památníku“ (viz obr. 1) na pomníku stáli diváci, aby lépe viděli dění pod sebou (PROVAZNÍKOVÁ a ŠKVOR 1976: 42). Pohyb účastníků po náměstí byl určován pozicí významných objektů, vertikálnost radniční věže a Husovy sochy dynamizovala horizontální dění.³⁰ Staroměstské náměstí bylo cílovým bodem na „symbolické mapě průvodu“ (WILLES 2003: 64), protože mělo nejvyšší symbolický potenciál, což pozitivně ovlivňovalo vnitřní významovou dynamiku celé události.

Zvolená trasa průvodu k tomuto místu se s drobnými obměnami opakovala každý slet. Protínala centrum města, v němž se nacházelo nejvíce budov, jejichž symbolická hodnota byla pro poselství průvodu klíčová. Čelo průvodu vyšlo z Žitné ulice, na Václavském náměstí, historicky důležitém lidovém shromaždišti, se následně řadily župy přicházející z Mezibranské a Washingtonovy ulice. Ty obcházely Pomník svatého Václava zprava, zatímco župy přicházející Mezibranskou ulicí obkružovaly pomník zleva. Pod pomníkem

30 Kromě toho byly na Staroměstském náměstí v dlažbě vytvořeny kříže, připomínající další pokus o destrukci českého národa opravou českých pánů po událostech na Bílé Hoře.

Obr. 1. Praporečníci před tribunou na Staroměstském náměstí, v pozadí Pomník Jana Husa obestoupený diváky.
Fotoarchiv tělesné výchovy a sportu, Národní muzeum, H7F - 59090.

směrem ke spodní části náměstí již průvod tvořil jeden celek (*Sletové pokyny pro muže* 1948: 40). Vychází-li průvod de facto přímo od podstavce svatováclavského sousoší, symbolu ochrany českého národa, je možné interpretovat tuto skutečnost jako moment zjevné identifikace sokolského průvodu s idejemi a s významy, které svatý Václav jako symbol nese: sokolský průvod se tak na okamžik může stát ochranitelem českého národa. Protáhlý obdélníkový tvar náměstí a mírná svažitost terénu dále přirozeně zvyšují tempo pohybu formace, čímž je zdůrazněna dynamičnost, kterou toto právě započaté dění musí mít, aby získalo pozornost přihlížejících; jinými slovy, co největší množství lidí si musí všimnout, že průvod vstoupil do veřejného prostoru.

Následně formace prochází ulicí 28. října, která svým názvem připomíná vznik samostatné československé republiky.³¹ Národní třídou pak směřuje k Vltavě, jednomu ze základních symbolů sentimentální lásky k české krajině; význam této řeky v české kultuře byl mimo jiné prohlubován prostřednictvím hudebního díla Bedřicha Smetany. Průvod minul Národní divadlo, jež bylo pro národ i pro Sokol znakem rozmachu českého umění a zároveň také svornosti a obětavosti českého národa. Zlatá koruna na střeše budovy divadla, která ji z dálky mezi pražskými budovami činí na první pohled jasně rozeznatelnou, může sama o sobě působit jako symbol kulturní vyspělosti národa.

31 Jen málokdo 6. července 1948 tuší, že o několik měsíců později bude název ulice odkazovat k jinému významnému dni – ke Dni znárodnění.

Průvod se poté stočí vpravo, kde se otevírá pohled přes Vltavu na Hradčany, sídlo hlavy státu, jehož pozice vyvýšená nad zbytek města symbolicky koresponduje s jedinečností samotného prezidentského postu. Výhled čestných hostů z tribuny na Masarykově (nyní Smetanově) nábřeží tak získává specifickou perspektivu: na pozadí Pražský hrad s katedrálou svatého Víta jako nehybná scénicko-významová kulisa a v popředí pochoduje kolem tribuny sokolský průvod v krojích a s vlajkami. V roce 1948 tímto momentem dochází ke konfliktnímu střetu demokracie a totality prostřednictvím jmenovaných symbolů, kdy sokolové jako stoupenci prvorepublikových demokratických tradic nemají symbolickou ani věcnou oporu v Hradu, který je od 14. června 1948 sídlem nového komunistického prezidenta Klementa Gottwalda.

Průvod poté projde nynějším náměstím Jana Palacha, které od roku 1948 neslo název náměstí Krasnoarmějců, mine Rudolfinum, kde byl Masaryk třikrát po sobě zvolen prezidentem, a budovu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Pro univerzitu byl rok 1948 významný kvůli šestisetletému výročí jejího založení a zároveň ještě neuplynulo ani deset let od nuceného zavření vysokých škol, poprav absolventů a studentů a jejich odvezení do koncentračních táborů. Hrůzy druhé světové války připomínal také – již na začátku trasy průvodu – Petschkův palác, bývalé sídlo gestapa ve Washingtonově ulici, v němž bylo mučeno, vězněno nebo zavražděno mnoho členů československého odboje, jehož součástí byli i někteří sokolové. Tuto budovu průvod míjel při příchodu na Václavské náměstí.

Během cesty průvodu po významných symbolických místech Prahy a historie českého národa docházelo k průběžné identifikaci jeho účastníků s národním dědictvím v nejširším slova smyslu a zároveň také kontakt s danými místy zvyšoval emocionální intenzitu jejich prožitku z účasti v průvodu. Ze vzpomínek Jiřího Hrbase,³² účastníka sletu, je možné vyčíst míru emocionality spojené s událostí a s místem jejího konání:

Začalo to jako kdysi, když tramvaje přeplněné k umačkání pomalu šplhaly do letenského kopce. Zase šly Prahou průvody jako před deseti, před šestnácti lety^[33] a lidé volali „Nazdar“ a plakali. Zase chodili po Praze lidé v krojích, děti v červených košíčkách, zase vlály prapory a ve výkladních skříních byly plakáty s nápisy „Zdar XI. všesokolskému sletu“. Skoro jako by se nic nezměnilo. [...] Jen my, kteří tudy jdeme, jsme jiní. [...] A za námi jsou události, které jsme všichni společně prožili. Všichni si na ně až příliš živě pamatujeme. (HRBAS 1967: 111)

Tento úryvek může být důkazem, že slet uspořádaný v duchu sokolských tradic byl skutečným rituálem svornosti, jenž měl akcentovat překonání traumatických a tragických událostí a znovusčelení národa.

Průvod plynule prošel předepsanými ulicemi (nebyly plánovány žádné zastávky), specifický program byl určen pouze pro Staroměstské náměstí, kde před slavnostní tribunou měl průvod defilovat slavnostním pochodem.

32 Jiří Hrbas (1914–1975) byl filmový a divadelní kritik, herec a divadelní dramaturg (např. v Moderní činohře v letech 1940–1944).

33 Autor naráží na prvorepublikové slety konané v letech 1932 a 1938.

Sletový průvod – jeho vnitřní organizace a účastníci

Ve sletovém průvodu pochodovalo 76 605 sokolů (z toho 34 717 mužů, 40 772 žen, 933 jezdců na koních a 183 cyklistů), 3 293 příslušníků DTJ a ROH a dále 4 000 hostů z Jugoslávie, 910 z Polska, 500 ze Sovětského svazu, 272 ze Srbské Lužice, 140 z Terstu, 95 z Francie, 70 z Bulharska, 25 z Belgie a 22 z Finska, konečný počet všech účastníků byl tedy 85 887 osob (WALDAUF 2007: 240).³⁴ V průvodu šlo také 111 hudebních těles (JANÁK 1992: 261).

Organizace průvodu byla řízena dvěma základními orgány: samotným předsednictvem ČOS, které (jak to bylo běžné i v dřívějších dobách) ustanovilo sletový (vícesekční) výbor, a dále tzv. sokolskou komisí Ústředního akčního výboru Národní fronty. Tu vedl, jak bylo uvedeno v podkapitole „Sletový průvod a jeho čas“, ministr spravedlnosti Alexej Čepička. Toto dvojvládí v Československé obci sokolské vzniklo již v únoru společně s akčními výbory, které (bez právní opory v legislativě) zasahovaly do chodu ČOS. Sokolská komise ÚAV NF korigovala podobu a průběh sletu podle prorežimního scénáře, který byl sestaven tak, aby průvod vyzněl jako slavnostní legalizační akt únorových změn. Scénář byl v průběhu příprav doplňován a upravován podle toho, jak se vyvíjely předsetlové události (protesty v dorosteneckém průvodu, svolávání slávy Benešovi žactvem atd.). Čím více slet manifestoval základní sokolské ideály, tím více „totalitní“ a ostentativně prorežimní byl scénář připravený sokolskou komisí ÚAV NF. Ta řídila (ve spolupráci s příslušnými orgány státní správy) následující účastníky sletového průvodu: pořadatele s bílou páskou na rukávu, lidové milicionáře, příslušníky StB a SNB. Nepřímo korigovala také činnost řádných členů Sokola v průvodu, kteří byli zároveň stoupenci nebo členové KSČ a po sletu vypovídali v akčních výborech nebo na služebnách SNB o jeho průběhu. O uvedených účastnících bude podrobněji pojednáno později. Předsednictvo ČOS a sletový výbor se snažili o organizaci průvodu (a celého sletu) v tradičním sokolském duchu. Ústupky v organizaci průvodu související se sjednocením československé tělovýchovy (účast ROH a DTJ) byly pro sokoly do určité míry přijatelné, jelikož oba řídicí orgány měly zájem na tom, aby transformace úspěšně proběhla. Popsané dvojvládí a vzájemný ostrý ideový rozkol mezi tradičně smýšlejícími představiteli ČOS a prokomunisticky orientovanou sokolskou komisí se plně vyjevily právě v průvodu, jehož se účastnili zástupci obou ideových táborů: mnohaletí členové ČOS a proti nim „noví bratři“ z ROH a DTJ, podpoření výše zmíněnými prorežimními pořadateli s bílou páskou. Toto různorodé složení účastníků události se projevilo ve výjimečně dialogickém charakteru průvodu, jemuž bude věnována pozornost při popisu, do značné míry spontánního, jednání účastníků.

34 Pro srovnání, sletového průvodu v r. 1938 se účastnilo celkem 73 839 osob, z čehož bylo 37 872 mužů a 25 271 žen (NAUMAN 1939: 247). Na ménících se počtech cvičících před a po druhé světové válce je možné pozorovat, jaký vliv měla válka na genderovou strukturu sletu. Obecně lze říci, že ženy měly na sletu dominantnější postavení nejen díky početní převaze, ale také díky kvalitě cvičení: ženám na sletu v r. 1948 velela dlouholetá náčelnice Sokola Marie Provazníková, zatímco muže vedl ztelně méně zkušený Evžen Penniger. (V roce 2012 se sletového průvodu účastnilo necelých 15 000 lidí.)

Základní podoba průvodu a řazení jednotlivých skupin se řídily především tradicí a určitým „průvodovým bontonem“, ale také praktickými organizačními potřebami sletu. Čestné místo bylo pochopitelně v čele průvodu, ze symbolického hlediska nejméně významní účastníci šli naopak na jeho konci (pořadatelský odbor a výpomocný zdravotní sbor).

Průvod vede náčelník ČOS (již zmiňovaný Evžen Penniger), za ním je nesena státní vlajka, kterou po obou stranách doprovází jeden šavlař a celkem tři náhradníci. Následují vlajky ČOS (věnované prezidenty)³⁵ opět se šavlaři a jejich náhradníky, dále starosta ČOS,³⁶ náčelnice ČOS a vzdělavatel ČOS. Za nimi kráčí místonáčelník, předsednictvo, výbor ČOS a sletový výbor ČOS, dále pak nezařazení členové náčelnictva a předsednictva ČOS. Pak je řazen hudební sbor a za ním velitel roty (místonáčelník ČOS), který vede neslovanské hosty. Zástupci jednotlivých národů nesou ve svém čele ceduli s názvem země původu, jednotlivé národy jsou řazeny podle české abecedy. Další skupinu tvoří slovanští hosté, jejichž pořadí v průvodu se řídí stejnými pokyny. Za touto částí průvodu jde poselstvo I. a II. odboje a Ústřední rada odborů (tedy členové ROH a DTJ).

Za hosty se řadí čelo ČOS: místonáčelník, nosič se standartou ČOS, náhradník a dva šavlaři, dále prapor ČOS se stráží, hudební sbor a člen náčelnictva, jenž vede vítěze ze sletových závodů ve cvičebním úboru (nejprve jdou vítězové, poté vítězky s členkou náčelnictva).³⁷ Součástí průvodů jsou také účastníci I. sletu (1882), II. sletu (1891) a III. sletu (1895). Pokud nechtějí nebo nemohou jít pěšky, je pro ně připraven autokar.

Následně jsou řazeny jednotlivé župy. Ty, které po průvodu vystupují na cvičišti, jdou mezi prvními, další pořadí určuje vzdálenost žup (pravděpodobně myšleno ve smyslu, jak daleko se jejich působiště nacházejí od Prahy).³⁸ V čele každé župy pochoduje náčelník, za ním je nesena župní standarta (doprovázená dvěma šavlaři a náhradníkem), následuje starosta, náčelnice, vzdělavatel župy, poté velitel praporové čety, jejíž členové nesou prapory jednot, za nimi je opět župní předsednictvo, dále hudební sbor, velitelé rot a velitelé čet. Rota je složena ze 120 členů, pochodujících ve dvanáctistupu o hloubce deseti řad, a je rozdělena do čtyř čet (jedna četa je tvořena šestistupem o hloubce pěti řad). V župách se průvodu účastní nejprve muži, za nimi pak ženy v témže pořadí. Za cvičenkami následují muži a ženy v národních krojích. Za poslední župou se řadí kromě výše uvedených organizátorů a zdravotníků ještě sokolské jezdeckto a skupina cyklistů a cyklistek ve vycházkových krojích, kteří na sletišti cvičili speciální rej s jízdními koly. Před hlavním čelem průvodu (asi

35 Zdrojový dokument neuvádí, jací konkrétní prezidenty tyto vlajky darovali. Je možné se domnívat, že jimi byli prvorepublikoví prezidenty, nebo také prezidenty jiných (asi slovanských) zemích, mezi vlajkami mohla být i vlajka darovaná Gottwaldem, který ale toto gesto možná za tři týdny v prezidentském úřadu nestihl učinit. Podstatné je, že měly vlajky pro sokoly značný význam.

36 Protože je Josef Truhlář vidět na fotografiích na tribuně vedle K. Gottwalda, zdá se, že v průvodu nešel, nebo se po příchodu na Staroměstské náměstí ihned přesunul na tribunu.

37 Účast vítězů v původu navazuje na tradici antických olympijských her, srov. (TYRŠ 1968).

38 Ze zdrojového dokumentu (*Sletové pokyny pro muže 1948: 38–40*) není jasné, zdali se župy řadily od nejbližší k nejdálší (ve vztahu k Praze), nebo naopak. Z toho je možné vyvodit, že náčelník ČOS nepovažoval za nutné o pořadí žup informovat přesně, protože je všichni sokolové dobře znali – řazení bylo pravděpodobně pokaždé stejné.

200 kroků) ještě pochodují dvě čtyry organizátorů (po obou stranách) a zajišťují plynulý průběh průvodu (*Sletové pokyny pro muže* 1948: 38–40).

Rytmus pohybu průvodu byl určován hudebním doprovodem jednotlivých kapel. Ve chvílích, kdy skončila jedna skladba, musel být rytmus pochodu udržován hraním na bubnu, dokud nezačala znít další píseň (*Sletové pokyny pro muže* 1948: 42). Samostatné útvary od sebe byly v průvodu vzdáleny určitý počet kroků a tuto vzdálenost museli náčelníci žup striktně dodržovat, aby zůstaly jasně odděleny. Obecenstvo se tak mohlo v průvodu lépe orientovat, přesné rozestupy (stejně tak jako promyšlené řazení) zároveň zvyšovaly estetickou hodnotu podívané. Během průvodu měli sokolové za úkol srdečně reagovat na pozdravy diváků a přitom nijak nezdržovat plynulý pohyb průvodu.

Takto seřazený průvod měl značit ryzí vzájemnost sjednocené tělovýchovy, kdy ROH a DTJ byly umístěny v jeho středu, ze všech stran obklopeny sokoly. Jednoznačným poselstvím průvodu měla být také vzájemnost a svornost nově vznikajících (a již vzniklých) lidově demokratických republik v područí Sovětského svazu. Přítomnost zástupců Jugoslávie, jejichž země den před příjezdem skupiny na slet vystoupila z kominterny, však značně narušovala onu původně plánovanou harmoničnost.

Členky a členové Sokola se mohli události účastnit ve slavnostním kroji (obr. 2), který za dobu existence Sokola prošel několika úpravami (měnila se délka kabátu, výška bot, délka a šíře kalhot apod.), nicméně základní významové atributy a symboly kroje zůstaly zachovány (černá čapka černohorských bojovníků za svobodu, barva košile po vzoru ga-

Obr. 2. Sokolové v kroji před Národním divadlem. Foto z archivu Česko obce sokolské.

ribaldovců a jejich boje za sjednocenou Itálii, sokolí píрко jako znak slovanské síly a odhodlanosti). Prodloužením kabátu a ostřejším a vypasovanějším střihem se kroj začal více podobat tehdejšímu vojenským uniformám.

Za nepříznivého počasí mohl být kroj doplněn pláštěnkou (muži měli vždy černou, ženy většinou hnědou, ale pro XI. slet byla ženám povolena i neslavnostní průhledná) (*Sletové pokyny pro členky* 1948: 12). Kabát se mohl nosit zapnutý, nebo rozepnutý na levém rameni (šňůry jsou v tom případě přehozeny přes pravé rameno). Výsledná podoba kroje se řídila rozhodnutím vedoucího podle aktuálního stavu počasí a byla závazná pro všechny účastníky průvodu (*Sletové pokyny pro členky* 1948: 12). Slavnostní kroj mužů-činníků byl doplněn o nárameníky s plochými gombíky podle funkce, kterou daný činník zastával. Například starosta ČOS je označen červenomodrobílým nárameníkem na levém rameni se třemi gombíky, starosta župy má dva gombíky a starosta jednoty jeden. Speciální označení nosí také cvičitelé a náčelníci (*Sletové pokyny pro muže* 1948: 31). Během sletu byla na slavnostních krojích (na vrchním okraji levé kapsy) našita „domovenka“ označující, z jaké župy a jednoty člen/členka pochází (*Sletové pokyny pro členky* 1948: 13). Pod domovenkou musel být umístěn kulatý sokolský odznak, bez něhož nemohl být žádný člen Sokola zařazen do průvodu (*Sletové pokyny pro muže* 1948: 25). Nošením sokolského kroje informuje člen Sokola okolí o své spolkové příslušnosti, ideovosti, a dále o své příslušnosti ke konkrétním župám a jednotám, případně o funkci, kterou v organizaci zastává.

Při nošení kroje platí určitá pravidla chování: předně samotný kroj nemůže být oblékán při jakékoli příležitosti; člen v kroji se musí chovat tak, aby nijak neporušil sokolské zásady; existují také speciální pokyny pro zdravení jiných členů v kroji, představitelů státu, čestných sokolských hostů, vlajek, či památných míst, jimž je třeba projevat úctu (např. hrobu Neznámého vojína) (*Sletové pokyny pro muže* 1948: 24–29). Sokolský kroj proměňuje svého nositele: určuje jeho vnější podobu a pozici těla (např. vzpřímený postoj v pevném kabátu, ráznost chůze ve vysokých botách apod.), do značné míry ovlivňuje jeho chování a povinnosti ve veřejném prostoru a zároveň nošením kroje dochází k identifikaci jedince s významy symbolů, jež oděv prezentuje a manifestuje.³⁹

Další účastníci průvodu (včetně československého sokolstva) se jej mohli také zúčastnit v národním kroji, který se nosí v župě či kraji, odkud daný člen Sokola pochází (*Předlohy pro schůzi ČOS* 1947: 44).⁴⁰ Zahraniční hosté šli většinou ve cvičebních úborech (Jugoslávci v bílých, Rusové v modrých kombinézách stejných pro ženy i pro muže, Bulhaři však v národních krojích).

Účastníci na základě nařízení vedení ČOS používali určité rekvizity, jež měly informační a propagační charakter a jejichž prostřednictvím byly následně propojovány dvě různé události. Patřila mezi ně například jízdní kola (s nimiž cyklisté poté vystupovali v reji),

39 Tato pravidla jsou stejná také pro vojáky v uniformě, což značí trvající sepětí mezi Sokolem (jako historicky významnou českou brannou silou) a profesionálním vojenským uskupením.

40 Ze zdrojového dokumentu není zjevné, zdali si sami sokolové mohli vybrat, v jakém kroji půjdou, nebo zdali bylo vedoucími činníky nařízeno, že přesně stanovená část členů půjde v národním kroji.

v případě dorosteneckého průvodu zase dívky nesly v rukách bílé kroužky, které byly základním znakem jejich sletového vystoupení.

Každá dílčí skupina (zahraniční hosté, župy, pořadatelé, DTJ, ROH a další) nesla prapor nebo státní vlajku (jak bylo uvedeno výše). Zástupci sovětského Ruska si nesli v čele rudou vlajku, na níž byla podobizna J. V. Stalina v bílém poli, Jugoslávci zase obraz J. B. Tita (*Síla, krása, jásoť prošly Prahou* 1948). Jak již bylo zmíněno, jugoslávské politické rozhodnutí bylo vnímáno jako symbol vzdoru proti politice kominterny a jihoslovanský prezident přirozeně jako jeho svrchovaný iniciátor, čímž si Jugoslávci na sletu získali sympatie některých sokolů a diváků.⁴¹

V průvodu se také objevilo několik amerických vlajek, čímž sokolové upozorňovali na nepřítomnost zástupců Americké obce sokolské, která se rozhodla kvůli únorovému převratu na slet nepřijet. Vlajky se tak staly výrazným zástupným symbolem a jejich vztyčení gestem sounáležitosti a loajality k postoji Američanů. Byly nesený i na Staroměstském náměstí, kde podle svědectví Marie Provažnickové došlo k zásahu prorežimních organizátorů a státní bezpečnosti (PROVAŽNÍKOVÁ 1967: 146). Soubor jednotlivých ideologií na úrovni symbolů se v tu chvíli změnil v přímý fyzický atak.

Představitelům ČOS velmi záleželo na tom, aby Američané na slet přijeli. Po výjezdu české skupiny za oceán v roce 1947 se očekávala návštěva asi pěti až šesti tisíc členů amerického Sokola, což by mělo pro ČSR mimo jiné také pozitivní ekonomické důsledky. Do Prahy i tak přijelo z USA neorganizovaně čtyřicet sedm sokolů, kteří se chtěli setkat se svými krajany či příbuznými (*Účast Američanů na sletě* 1948). Neúspěšné jednání o účasti Americké obce sokolské bylo jedním z prvních významných problémů vzniklých v přímé souvislosti s únorovými politickými událostmi, které na mezinárodní úrovni do určité míry poškodily slet i komunistickou snahu prezentovat převrat v zahraničí jako volní akt českého lidu.

Informace o případných dalších transparentech se nepodařilo dohledat, ale je pravděpodobné, že se v průvodu spíše nevyskytovaly. Nebyly totiž tradičním prvkem sokolské propagace a komunikace; samotného cvičence v kroji je možné vnímat jako nositele jednoznačného sdělení, a tak se transparenty stávají zbytečnými. Kvůli omezenému množství fotografií a tlaku censury, která značně ovlivňovala podobu zpráv o sletu v tisku, je jen stěží možné některé hypotézy (včetně této) ověřit. V novinových článcích byly určité informace záměrně zatajovány, aby mediální obraz sletu a průvodu odpovídal představám KSČ. Média měla přitom na utváření sletu a průvodu zásadní vliv: díky přenosu informací k nepřímým divákům a díky zaznamenání události podle prorežimního scénáře vzniká nová svébytná podoba průvodu, jež nebyla shodná s průběhem události samotné (srov. článek Martiny Musilové v tomto čísle).

Kromě pochodujících účastníků průvodu se na jeho struktuře a průběhu podíleli také zmínovaní prorežimní organizátoři plnící úkoly sokolské komise ÚAV NF, kteří se od so-

41 Podle Dušana Janáka obecnostvo například volalo na procházející zástupce Jugoslávie „Tito, Tito, Tito, at žije Jugoslávie!“ (JANÁK 1992: 263) Představitelé Sokola nedostali z Moskvy nový pokyn, jak se chovat k této „nebratrské“ delegaci, tedy zůstal v platnosti pokyn starý, podle kterého měla být jugoslávská delegace přivítána s nejvyššími poctami, a tak se také stalo (UHLÍŘ a WAIC 2001: 138).

kolských pořadatelů lišili bílými páskami na rukávech (sokolové měli pásy červenobílé). Jejich úkolem bylo korigovat provolávání hesel a zaznamenávat veškerou „protistátní“ činnost (KÖPPL 1967: 143). Tito pořadatelé byli sokoly vnímáni jako samozvanci (stejně jako členové akčních výborů v ČOS). V den průvodu bylo povoláno 4 000 příslušníků SNB a několik tisíc členů ROH (lidových milicí), aby dohlíželi na průběh sletu i průvodu (JANÁK 1992: 261). Mezi sokoly se pohybovali také spolehliví informátoři a tajná policie.⁴² Představitelé státu nechtěli po průvodu dorostu, kdy došlo ke spontánnímu provolávání slávy Benešovi přímo na sletišti, nic zanedbat. V zápisu z posletové schůze sokolské komise se zástupci několika žup⁴³ měli možnost vyjádřit k protestům v rámci průvodů. Jeden ze sokolů „odsuzuje, že průvod byl vrouben kádrem zachmuřelých pořadatelů s papírovými páskami na prsou. Tito představitelé svou přítomností provokovali Sokoly k projevům nesouhlasu“ (*Zápis ze schůze komise pro sokolské otázky při KAV NF 1948*). Ačkoli je z mnohých míst ve spisu patrné, že se sokolové touto argumentací snažili zachránit své župy před represemi, citované tvrzení je zajímavé především proto, že popisuje rozestavení prorežimních pořadatelů na okrajích cesty, kterou se průvod ubíral. Tito infiltrovaní organizátoři měli kromě regulativní a kontrolní funkce také (de facto mimoděk) funkci symbolickou: pro sokoly byly reprezentanty poučovací oficiální politiky – tedy té ideologie, proti které se svým jednáním v průvodu jednoznačně vymezovali. Všudypřítomnost protivníka skutečně mohla sokolské účastníky průvodu pudit k intenzivnějšímu vymezování se vůči němu, což vedlo ke slovním potyčkám (iniciováným sokoly) a k ostenzi moci (ze strany prorežimních pořadatelů). Podobný postoj (tentokrát sokolek) je zachycen v jiném zvědném svědectví ze spisu SNB:

Uvedená svědkyně dále udala, že při tomto hlavním průvodu Sokola Prahou rovněž pochodovala ještě se dvěma členkami Sokola ze špičky jednoty Pardubic, které ji při průvodu hlasitě pravily: „Vidíte, ty komunistické špicly, jak se mračí,“ [viz obr. 3] a ukazovaly k chodníku, kde stáli označení pořadatelé sokolského průvodu. Dále se tyto ženy svědkyně tázaly: „Proč také nekřičíš?“ Tato však jim neodpověděla – svědkyně k tomu poznamenala, že bohužel jména těchto dvou členek Sokola z Pardubic nezjistila, ježto byla jejich výroky a jednáním značně rozrušena, avšak určitě, že by je příležitostně poznala. (*VS-SNB Brandýs nad Orlicí 1948: nestr.*)

Z citovaného zápisu je zjevné, jak kvalitně byli donašeči infiltrováni do spolku a jak snadno se dostávali k „diskreditujícím“ informacím. Formulace, že svědek nebo svědkyně „byl/a rozrušen/a“, se opakuje v několika spisech, takže toto zdůraznění působí značně manipulativně a upozorňuje na „správný“ osobní postoj donašečů k „reakčnímu chování“ protestujících členů a členek Sokola. Zároveň je možné, že dané tvrzení sloužilo jako krycí manévr, díky němuž nebylo nutné od svědků získávat další udání, protože bylo zjevné, že si

42 Počet na sletu přítomných členů StB není znám.

43 Konkrétně župy Pražské, Středočeské, Podbělohorské a Jungmannovy.

Obr. 3. Prorežimní pořadatelé. Foto z archivu Česko obce sokolské.

kvůli „rozrušení“ jména „reakčníků“ a jiné konkrétní informace nepamatovali. Informačně hodnotný je také stručný popis interakce mezi sokolskými jednotlivci, kdy na základě rozdílných reakcí (připojení/nepřipojení se k demonstraci) bylo uměle vytvářeno napětí uvnitř průvodu. Podle dalšího spisu z Okresního akčního výboru Národní fronty v Hořicích došlo mezi sokoly br. Jehličkou a br. Kuhnem (donašečem, členem KSČ) k fyzickému střetu. Václav Kuhn vypovídá:

Při provolávání upozornil jsem bratry, že br. župní náčelník upozornil již před nástupem, aby se bratři zdrželi veškerých provolávání hesel, že nejsou žádná výstřední hesla povolena. Po přednesení těchto jeho slov, uchopil mne br. Jehlička za krk a řekl, že za ta slova budu pykat. O kousek dál prohlásil pak br. Jehlička, že kdybychom jej hodili davu, byl by rozsápan. [...] Vytáhl jsem zápisník a br. Jehlička prohlásil, to je špicl. (*Zápis sepsaný u OAV NF 1948: nestr.*)

Neslučitelnost obou postojů, sokolsko-komunistického a tradičního sokolského, je z uvedeného svědectví zjevná. Tato mikrosituace v průvodu pravděpodobně nebyla oje-

nělá a odhodlanost a energičnost jednotlivých Sokolů-demokratů (místy přecházející do agrese) se musela projevit také na celkové atmosféře průvodu. Tvrzení o davu, který by br. Khuna „rozsápal“, může vypovídat o síle a postoji diváctva, jemuž se budu věnovat později. Br. Smolík, starosta jednoty, v níž oba zmiňovaní muži působili, v dopise poslanci (jehož jméno v dokumentu není uvedeno) líčí konflikt mezi bratry následovně:

Když čekal průvod v Žitné ulici, volali na ně z diváků (asi tam byl nějaký Hoříčák): Ať žijí Hořice! Bratři prý skládali odpověď, br. Khun je napomínal, že provolávat hesla je zakázáno. Br. Jehlička, který stál za ním, chytil jej za rameno, obrátil jej k sobě a řekl: „Hošíčku, co se do toho pleteš, ty jsi na sletu poprvé.“ Někdo prý z diváků, když viděl konflikt, praštil Kuhna citronem do týla. Nevěděli o tom oba. Kuhn tvrdil, že mu Jednička dal do krku hňácu. (*Dopis bratru poslanci 1948: nestr.*)⁴⁴

Konflikt se v sokolské komisi dále prošetřoval a byl uzavřen vzájemným symbolickým smírným gestem – podáním ruky obou znepřátelených bratrů. Podle Kuhna byl ale tento akt nedostatečný a Kuhn požadoval vyloučení Jehličky ze Sokola. Skutečnost, že vyjednání smíru podle sokolských zásad br. Kuhna neuspokojilo, poměrně jasně svědčí o jeho nelojálnosti k hodnotám spolku a naopak o jeho servilnosti vůči KSČ. Z jeho výpovědí a z informace, že byl na sletu poprvé, je možné soudit, že se do Sokola přihlásil až po válce, tedy v době, kdy do organizace v rámci sjednocování vstoupil i K. Gottwald a A. Zápotocký, jak je uvedeno výše. Kuhnova aktivita také potvrzuje hypotézu, že někteří z nově vstupujících členů mohli zásadně přispět k efektivitě práce akčních výborů a následnému rozkladu spolku zevnitř. Citovaná část starostova dopisu dále vybízí k otázce, zdali jeho tvrzení o „skládání odpovědi na pozdrav“ je, či není pravdivé a zdali v době přidělového systému potravin byl v Praze k dostání citron.⁴⁵

Z tohoto sporu, který může sloužit jako zástupný modelový příklad, je především zjevné, že v rámci události průvodu docházelo k dílčím konfliktním událostem na úrovni symbolické (viz funkci amerických vlajek), ale také na úrovni faktické (zmíněný fyzický konflikt).

Do této kategorie dílčích událostí, formujících výslednou podobu a atmosféru průvodu, patří také čilá interakce prorežimních pracovníků a sokolů provolávajících hesla, jak je v rozhovoru líčila členka Věrné gardy Sokola Brno I. Neznámý člověk podle jejích slov vstoupil do průvodu mezi členky, aby zastavil jejich protestní aktivitu. Ty se rychle rozutekly, a tak je dotyčný nemohl zadržet nebo zjistit jejich totožnost. Docházelo i k tomu, že byl-li nějaký člen průvodu ohrožen, ostatní účastníci se kolem něj semkli, aby se k němu

⁴⁴ Starosta Smolík psal tento dopis také proto, aby upozornil na svévolné zásahy akčního výboru v jeho jednotě, která vylučuje členy, aniž by se řídila oficiálními pokyny z oběžníků, vydávaných Ústředním akčním výborem. „Neradi bychom, aby se ničily existence lidí nevinných, nebo pro věci neapatné. Celé jednání dělá dojem, že směrnice neplatí.“ (SMOLÍK 1948)

⁴⁵ Tato otázka vychází z předpokladu, že sousloví „praštit citronem do týla“ skutečně znamená, že divák citronem hodil a že se tedy nejedná o nějaké „slangové“ označení jiného fyzického aktu.

nikdo ze zástupců režimu nedostal (*Rozhovor o sletovém průvodu v roce 1948* 2013: nestr.). Tyto aktivity komunistických činovníků narušovaly pravidelné rozestupy členů a přesnou formaci průvodu, jak bylo popsáno výše. Další členka Věrné gardy také upozorňuje, že si sokolky přešivaly domovenky naruby, aby nebylo poznat, z jaké župy jsou. Toto bezpečnostní opatření, narušující správnou podobu kroje, bylo (podle jejich vzpomínek) prováděno spontánně během průvodu, nikoli předem na ubytovnách. Pro akční výbory bylo totiž nejjednodušší potrestat za protestní projevy jednotlivců odpovědného činovníka župy či jednoty, ze které „provinilá“ osoba pocházela, pokud nebylo možné zjistit její totožnost.

Kromě organizátorů povolanych na pokyn sokolské komise ÚAV NF byla proti případnému skandování hesel v průběhu průvodu provedena další opatření: po trase bylo rozeřazeno deset rozhlasových vozů a čtrnáct rozhlasových zařízení a byla předepsána hesla pro hlasatele na vozech, pro přihlížející diváky i pro samotné členy průvodu. K slavnostní tribuně bylo postaveno sto spolehlivých provolávačů, kteří se měli řídit pokyny sokolské komise (UHLÍŘ a WAIC 2001: 138–139). Tyto účastníky průvodu je možné vnímat jako aktéry s jasně definovaným textem své role, jejichž aktivita měla jeden základní cíl: vytvořit iluzi občanského souhlasu s poúnorovou politikou především v očích zahraničních novinářů a diplomatů, kteří přijeli, aby o podobě sletu a průvodu (ale také o dalších jevech v československé společnosti) referovali ve svých zemích. Mezi diplomaty byl i americký velvyslanec L. S. Steinhardt, zástupce státu kritizujícího komunistické politické změny v Československu (JANÁK 1992: 261). Reference a svědectví těchto specifických diváků je též možné vnímat jako vytváření mediálního obrazu události v zahraničí a i tento proces chtěla mít KSČ zcela pod kontrolou. Sokolové na Staroměstském náměstí měli podle scénáře (připraveného předsednictvem ČOS, vycházejícího z tradice sokolských průvodů a schváleného sokolskou komisí ÚAV NF) defilovat slavnostním pochodem (mlčky), aby projevíli náležitou úctu jmenovaným divákům na slavnostní tribuně. Provolávaná prorežimní hesla měla být přihlížejícími vnímána jako verbální interpretace vizuálního vjemu. O tom, že slavnostní pochod, tak, jak nakonec proběhl, neodpovídal propagačním plánům KSČ (tedy předem danému dramaturgickému záměru), bude pojednáno později.

Cílem hlasatelů na rozhlasových vozech⁴⁶ bylo přehlušit a korigovat protestní hesla, která by mohla zaznívat z úst účastníků procházejícího průvodu.⁴⁷ V sokolském průvodu r. 1948 došlo prostřednictvím slov k otevřenému střetu dvou světů: prvorepublikového demokratického a poválečného již téměř totalitního. V provolávaných heslech se nejčastěji objevoval Edvard Beneš jako zástupný znak první republiky a záruka kontinuity poválečného vývoje ČSR. Sokolové počítali s účastí prezidenta Beneše na sletu, a tak jeho faktickou nepřítomnost kompenzovali na symbolické úrovni intenzivním užíváním jeho jména v provolávaných heslech. To ještě více umocňovala přítomnost Klementa Gott-

46 Ze zprávy sokolské komise ÚAV NF není jasné, zdali vozy zůstávaly během události stát na místě, kam byly přivezeny, nebo zdali se pohybovaly společně s průvodem.

47 Z pohledu socio-kulturní antropologie je možné říci, že se komunisté snažili využít „rituálního dialogu“ mezi předříkávajícím (autoritou) a davem, který opakuje slova předříkávajícího, čímž dává najevo jejich přijetí a vzájemné souznění všech účastníků události, jak se to děje např. při mši.

walda, Benešova protipólu, jež sokolové prostřednictvím „benešovských“ hesel veřejně odmítali.

Proti Benešovi nebyla vedena veřejná diskreditační kampaň, jelikož si představitelé KSČ byly vědomi faktu, že je ručitelem Národní fronty, která KSČ do jisté míry umožňuje postupně nastolit v Československu totalitní státní zřízení. Náklonnost k Benešovi tedy byla částečně v souladu s komunistickou rétorikou, ale nesměla být větší než náklonnost k „lidově-demokratickým hodnotám“, což se v praxi stalo, protože frekvence výskytu hesel podporujících Beneše byla vysoká („Ať žije bratr Beneš, ať žije sestra Hana Benešová!“, „Ať nám prší, nebo leje, Beneš ten nás v srdcích hřeje!“ apod.). Stejně jako na sletu v r. 1920 vzdali hold prezidentu Masarykovi za jeho aktivity vedoucí k založení samostatného československého státu, chtěli sokolové v r. 1948 projevit náležitou úctu Benešovi. Protesty operující s Benešovým jménem byly mimo jiné důkazem oprávněnosti obav představitelů KSČ z nepokojů, které mohou nastat, zmizí-li Beneš z politické scény. Beneš totiž v heslech vystupuje jako záruka dobrého fungování státu a přímý protipól nového zřízení: „Nechceme Beneše v zahradě, ale na Hradě!“, „My Beneše máme rádi, nikdo nám jej nenahradí!“ Beneš byl také vnímán jako ten, kdo může situaci zachránit („Beneš je náš táta, vytáhne nás z bláta!“). Ze strany autorů těchto hesel docházelo k jisté „mytologizaci“ Benešových schopností, protože prezident byl v té době již velmi nemocný a nebyl fyzicky (ani politicky) tak silný, jakého by si jej „jeho“ občané přáli mít. Z hesel plyne i určitá beznaděj, projevující se prostým sentimentem a připomínající obrozenecký mýtus o blanických rytířích – tedy o nadpřirozené síle, která se zjeví, když bude nejhůř. Touha po Benešovi je v heslech sletového průvodu touhou po řádu první republiky.

V protestních heslech se přímo či nepřímo objevuje také postava K. Gottwalda: „Milujeme českou zem, vymetem ji Gottwaldem!“, „Lépe býti v žaláři, když nám vládnou truhláři!“. Narážkou na Gottwaldovo původní povolání je akcentována jeho nekompetentnost (jako zástupce „pracující třídy“) vládnout národu. Heslo může být interpretováno také ve vztahu ke starostovi ČOS Josefu Truhlářovi, jenž byl pro mnohé sokoly zrádcem spolkových hodnot – tento obecný náhled sokolů ještě umocnil fakt, že J. Truhlář stál během průvodu na tribuně v blízkosti K. Gottwalda. Heslem „Když mezi nás přišel, chcem, aby nás slyšel!“ sokolové vyjadřovali formou hlasitého protestu („aby nás slyšel“) oprávněnost potřeby dialogu a zároveň zdůrazňovali Gottwaldovu přítomnosti na sletu, tedy skutečnost, že obě strany jsou přítomny na témže místě a mohou vést rozpravu, chtějí-li. Po celou dobu průvodu věděli, že jejich kroky směřují k němu, ke Gottwaldovi, že to má být on, nikoli Beneš, komu mají vzdát hold na Staroměstském náměstí. Jeho vsudypřítomnost (zhmotněná pořadatelé s bílou páskou, milicionáři, členy SNB a StB) byla příčinou otevřeného střetu dvou ideových táborů.

V heslech byla také často akcentována sokolská tradice spojena s první republikou, např. „Za Fügnerem, za Tyršem, Masarykem, Benešem!“ Protože jmenná řada nepokračuje Gottwaldem, je zjevné, že kontinuita „dobrého vládnutí“ byla poúnorovým vývojem přerušena. Prohlášení „Ve Fügnerovi, Tyršovi síla, v Benešovi víra!“ může souviset s branným potenciálem Sokola (tedy se schopností bránit stát, hodnoty atd.) a s Benešem jako jeho

ideovým vůdcem, který nemá sice ve srovnání s cvičenci fyzické síly, ale zato má jiné kvality. V heslech se také objevují odkazy na Jana Husa („My jsme župa Jana Husi, nedáme si zavřít pusy!“; „Každý sokol dobře ví, že jen pravda zvítězí!“), symbol boje za pravdu, který mohl být vnímán tím intenzivněji, že se průvod konal v den výročí jeho upálení. Síla a odhodlání sokolů, stejně jako bohatá historie jejich organizace, je patrná také z hesel „To se ještě ukáže, co náš Sokol dokáže!“ nebo „Sokol jsem a sokol budu, máme rozkaz držet hubu. Rozkaz máme, my ho známe, umlčet se nenecháme!“

Prostřednictvím hesel účastníci průvodu také reagovali na aktuální situace popsané dříve. Hesla tohoto typu byla výrazně dialogická, protože jimi účastníci komentovali to, co se kolem nich právě dělo. Důrazným upozorněním „Slet patří sokolům a ne žádným odborům“ byl například vyjádřen nesouhlas se slučováním tělovýchovy pod jednu zastřešující organizaci.⁴⁸ Otázka „Bratři, bratři, co vám chybí, že mlčíte jako ryby?!“ zase reagovala na skutečnost, že ne všichni sokolové, jak bylo uvedeno výše, se účastnili provolávání hesel. Mlčící účastníci mohli naopak odpovídat: „Nevoláme proto hesla, by to župa neodnesla!“ Dále byla glosována přítomnost milic, SNB a možná také StB heslem „Co nám v Praze schází, když nás stráže doprovází!“. Podstata tohoto strážného aktu byla přesně vyjádřena heslem: „Protože si nejsou jisti, hlídají nás komunisti!“ Zloba místy přerůstala v agresivitu, již explicitně vyjadřuje heslo: „Soudruzi a soudružky, dostanete do držky!“ I přes to, že zástupci KSČ jako vedoucí strany Národní fronty prosadili novou ústavu, provedli první zmanipulované volby a dosadili na Hrad vlastního prezidenta, nepodařilo se jim ještě vnutit společnosti jednotný názor, nebo alespoň „beznázorovou“ loajalitu. Stále trvajícím bipolárním rozdělením národa, které se střípkovitě projevovalo již před sletem, během průvodu přerostlo ve veřejnou bitvu o svobodu. Podle seznamu hesel z dokumentů ÚAV NF se v průvodu ozývala aktivizační provolání akcentující sílu davu, již vládnoucí představitelé sami dobře znali z prorežimních únorových demonstrací, které v době převratu organizovali, aby ve spolupráci s protestujícími statisíci lidí maximálně zvýšili nátlak na rozhodování demokratických stran, a především na Benešovy únorové politické kroky. Nyní však na sletu protestující (dříve ale mlčící) skupina zastánců demokracie neměla nad sebou rozhodného politického vůdce, po němž v heslech tolik volala. Účastníci průvodu se obraceli také sami k sobě: „Nebojte se řasa, je nás velká masa!“, „Nedáme si diktovat, koho máme milovat!“, „Když nám trochu pomůžete, dostanete to, co chcete!“ Autory takto strukturovaných hesel mohli být jak sokolští účastníci průvodu, tak i jeho diváci – podobná sdělení byla platná pro obě strany (WALDAUF 2007: 243; *Seznam různých skandovaných hesel 1948*: nestr.).

Obecenstvo sledující průvod přicházelo do ulic od brzkého rána, aby diváci získali nejlepší místa. Ulice byly zcela zaplněny ještě před tím, než průvod vůbec začal. Na fotografii od Jana Lukase (obr. 4) je možné pozorovat několik jevů příznačných pro zaplňování veřejného prostoru diváky, které je odvislé od samotné podoby daného prostoru a také od míry zaujatosti obecenstva událostí. Zpravidla jsou nejprve obsazena místa nejbliže

48 Cvičení ROH na sletišti, zpěv Písň práce a rozvinutí rudých vlajek tak bylo doprovázeno nesouhlasným pískotem z členské tribuny (JANÁK 1992: 261).

Obr. 4. Diváci průvodu Prahou. Autor fotografie Jan Lukas, fotografie je uveřejněna s laskavým svolením paní Heleny Lukas Martemucci.

k dějišti události. Tito diváci většinou přicházejí s dostatečným předstihem a neobtěžuje je nepohodlí způsobené čekáním, protože jejich vnitřní nutkání „být při tom“ je obvykle nejsilnější. Následně se zaplňují vyvýšená místa umožňující sice vzdálenější pohled na událost, zato z lepší perspektivy, mezi něž patří balkony přilehlých bytů či pouhá okna pokojů, poskytující majitelům a návštěvníkům značný komfort (viz obr. 4). Na místech s nejhorší viditelností pak stojí ti, kteří „vezmou, co na ně zbude“, kvalita jejich výhledu tedy není příliš dobrá a kontakt se sledovaným děním ve srovnání s ostatními diváky není tolik intenzivní. V těchto „slepých“ místech je samozřejmě také nejméně lidí, a proto je obvykle alespoň trochu možné tudy projít mezi lidmi v davu. Tato skutečnost je z obecného hlediska podstatná pro určování pohybu samotných diváků, ale také náhodných kolemjdoucích (kterých ovšem při sletovém průvodu mnoho nebylo).

O jedinečnosti sletového průvodu v r. 1948 a množství diváků, kteří se na něj přišli podívat, svědčí fakt, že byla obsazována i zcela nevšední a nebezpečná místa, jako např. stožáry pouličního osvětlení nebo vysoké zdi, na něž bylo možné se bez cizí pomoci nebo bez žebříku jen těžko dostat (viz obr. 4). Odvaha těch, co podobná místa obsazovali, byla v tomto případě nejspíše motivována touhou být součástí události. Těmito do určité míry riskantními a neobvyklými pozicemi na lampách a jiných vysokých místech se diváci i ve statické pozici energizují, protože mají vychýlené těžiště, a tak musí udržovat rovnováhu. Divák se stává aktivní součástí události samotným zaujatým pozorováním, případně vlastním pohybem, například

máváním rukou, tleskáním či provoláváním hesel, jak tomu podle fotografií a spisů ÚAV NF bylo i 6. července 1948.⁴⁹ Aktivizace diváků do značné míry ovlivňuje, jaké bude celkové napětí samotné události, a zároveň je tato aktivizace viditelným a okolím vnímatelným projevem emocionálního prožitku, jež událost dlouhodobě fixuje v paměti účastníků. O činnosti obecnstva se dozvídáme pouze z popisů interakce mezi ním a průvodem, jež v tomto konkrétním případě svědčí o probíhajícím procesu identifikace diváků se sledovaným jevem. Výsledná kvalita identifikačního procesu má pak v obecném smyslu zásadní význam pro úspěch jakékoli události ve veřejném prostoru.

Na již zmiňované schůzi představitelů některých žup se zástupci sokolské komise ÚAV NF jeden ze sokolů „prohlásil, že k projevům začalo docházet vlivem provokujícího obecnstva ve špalírech. Zejména u Karlových lázní bylo sokolstvo ovlivňováno skandovanými hesly, kterým podléhalo členstvo zejména z venkovských žup“ (*Zápis ze schůze komise pro sokolské otázky při KAV NF 1948*). Tento výrok může být považován za pravdivý jen do určité míry: záměrem mluvčího (jak je z textu patrné) bylo co nejlépe očistit členy Sokola, proto bylo jisté příhodnější označit jako původce protestů anonymní dav. Je nicméně možné ze svědectví vyvodit – především díky zmínce o událostech u Karlových lázní – že aktivita diváctva při provolávání hesel byla značná. To, že venkovské župy byly při protestech aktivnější, může být spekulace vyplývající ze snahy očistit pražské župy. Ty mimopražské totiž v ČOS sdružovaly o mnoho více členů, a tak srovnání aktivity početně značně rozdílných skupin může být zavádějící. V nespecifikovaném soupisu udání se mimo jiné praví o Východočeské župě, která hesla neprovolávala: „Tento postoj východočeské župy a zejména jejího čela byl davy, které se na chodnicích zúčastnily provolávání různých provokačních hesel, posuzován nepříznivě, ježto provolávaná hesla byla přijímána chladně.“ (*Nespecifikovaný soupis udání 1948: 2*) Toto svědectví potvrzuje pozitivní postoj diváctva k sokolským protestním aktivitám. Jednoznačné spontánní gesto souladu a sounáležitosti provedla jistá členka Sokola, když vyběhla z průvodu k dívce, která stála ve špalíru a provolávala slávu prezidentu Benešovi, a políbila ji na tvář (*VS-SNB Přelouč 1948*).

Proti nařčení představitelů pražských žup, že diváci byli iniciátory protestních hesel, svědčí například skutečnost, že na vlaku, který mířil dne 1. července na slet do Prahy, bylo napsáno „Ať žije republika Benešova a Masarykova“ (*Nespecifikovaný soupis udání 1948: 2*). Politicky zjitřené období sletu přirozeně vybízelo ke zkratkovitým vyjádřením postojů prostřednictvím krátkých a jednoznačných hesel. Je možné se domnívat, že některá hesla byla připravena předem, zatímco jiná vznikla spontánně během průvodu. O vzniku a způsobu šíření hesel v rámci průvodu vypovídá opět zpráva br. Kuhna:

49 Tyto vazby mezi účastníky průvodu (tedy mezi diváky a těmi, kteří jsou sledováni) by bylo možné připodobit k fyzikálním vazbám, jež mají mezi sebou jednotlivé části atomu: uvnitř jádra (v tomto případě průvodu) je vzájemná vazebná energie nejvyšší, v bezprostřední blízkosti jádra (avšak mimo jeho hranice) je vazba stále ještě pevná a s přibývajícím odstupem se rozvolňuje. Právě tito „rozvolnění“ diváci, kteří špatně vidí, odejdou kvůli nízké zaujatosti sledovaným děním nejdříve.

V době průvodu, kdy průvod byl již na pochodu, dostavili se z čela průvodu jeden bratr s domovenkou ze Smíchova (jméno jeho neznám) a prohlásil, aby se bratři nebáli křiknout. Mimo něj přišlo několik bratří ve vycházkových krojích (bez domovenky), kteří rovněž nabádali, aby se křičelo a nebáli se. (*Zápis sepsaný u OAV NF 1948: nestr.*)

Obecně lze říci, že pro životnost a šíření provolávaných hesel (připravených před průvodem, či vzniklých spontánně v jeho průběhu) je klíčový okamžik, kdy heslo zaslechne obecenstvo ve špalíru a začne je také provolávat. Tím je heslo alespoň na určitou dobu v konkrétním místě průvodové trasy fixováno a následně je interakcí mezi obecenstvem a účastníky v neustále postupujícím průvodu předáváno od jednoho pochodujícího ke druhému. Rytmičnost kroku pochodujících přirozeně korespondovala s rytmičností hesel, jež byla krátká, měla stejný počet slabik a většinou byla rýmovaná (tedy dobře zapamatovatelná). Díky těmto kvalitám je možné tvrdit (byť v žádném archivním dokumentu není tato informace explicitně uvedena), že hesla byla účastníky události společně skandována, takže byla násobena razance verbálního projevu účastníků a tento masový rytmický projev názorů měl pro protestující zásadní stmelující efekt.

Sokolové a diváci si do průvodu přinesli obrázky prezidenta Beneše, jeho ženy nebo prezidenta Masaryka, které byly zjevnou vizuální manifestací prodemokratických názorů účastníků⁵⁰ (viz obr. 4). Např. 30. června v České Třebové na nádraží vylepovali sokolové po zastavení sletového vlaku plakáty Beneše a Masaryka, avšak bylo jim v tom podle svědectví ze spisu StB zabráněno; cvičenci ovšem upozornili, že je budou dále vylepovat v Praze (*Nespecifikovaný soupis udání 1948: 2*).

Skutečnost, že někteří diváci si s sebou do průvodu přinesli obrázek Beneše, značí, že se na událost připravovali se záměrem manifestovat (prostřednictvím zástupného symbolu) Benešovu nepřítomnost, a tedy protestovat proti nově nastupujícímu politickému zřízení, jehož byl Edvard Beneš oponentem. Malou fotografií bývalého prezidenta měli většinou účastníci při sobě (jako určitý osobní talisman) a podle momentální situace ho jednoduchým gestem ukazovali okolí. Pokud někteří z nich vlastnili větší plakát (viz obr. 4), drželi ho tak, aby byl vidět neustále. Z velikosti obrazu je možné částečně odvodit míru vnitřního nutkání prezentovat vlastní ideový postoj.

Skutečnost, že někteří diváci přišli přihlížet sokolskému průvodu s fotografií Beneše v ruce, vede k otázce, do jaké míry mohlo obecenstvo předpokládat, že tato událost bude vhodnou příležitostí k projevu vlastního nesouhlasu s tehdejší politikou. Alespoň některé informace lze vyvodit například ze zprávy Viktora Hellera, tehdejšího jednatele ČOS, který v jednom ze spisů ÚAV NF ze dne 17. června uvádí, že „chodí šuška, že ta nebo ona župa nepřijedou na slet [jako projev nesouhlasu s poúnorovým režimem, pozn. TF]. Proto bude naše rozhlasové oddělení odedneška, kdy se do Prahy sjíždí sokolské žactvo, hlásit župy, které jsou již v Praze. A tak vyvrátí šuška facky“ (HELLER 1948).

50 Tyto obrázky plnily stejnou manifestační a identifikační funkci jako podobizny Stalina či Gottwalda, jež nesli členové ROH a DTJ.

O jakou „šuškanďu“ se přesně jednalo a zdali byla jen mezi sokoly, nebo i mezi širší veřejností, není zcela jasné, jelikož se o předšletových manifestačních projevech (například na župních sletech) pochopitelně v tisku nepsalo, protože veškeré informace o protestech bylo potřeba držet v tajnosti. Ovšem z faktu, že sokolští organizátoři sletu využívali plošná média (rozhlas a tisk), jak uvádí Viktor Heller, je možné vyvodit, že do šíření neoficiálních zpráv o protestech bylo zapojeno značné množství lidí, jejichž názor bylo potřeba „opravit“. Další událostí, která pravděpodobně přímo formovala vnímání sletu především ze strany Pražanů, byla protestní shromáždění asi tisíce občanů, jež se uskutečnila v době hlavních sletových dnů (před průvodem) 4. a 5. července v Praze na Václavském náměstí (JANÁK 1992: 261). Tato shromáždění byla rozehnána bezpečnostními složkami a několik jednotlivců bylo zatčeno. Nastíněné události musela zaznamenat alespoň část obyvatel Prahy a především protest, který se konal 5. července po oficiální oslavě památky Jana Husa, nemohl ujít pozornosti většího množství lidí.

Zatýkání, k němuž docházelo v těchto dvou večerech a při průvodu dorostu 27. června, nebylo během průvodu členstva až na výjimečné případy povoleno. Protestní aktivity sokolů byly zpětně prošetřovány až po konci sletu během nařízené očisty. Dušan Janák ve své studii Sokolská otázka v roce 1948 upozorňuje:

I když se počty zatčených [při průvodu členstva Prahou, *pozn. TF*] v dobových dokumentech značně rozcházejí, pravděpodobně bylo 6. července StB zatčeno kolem 200 osob, z nichž bylo na ředitelství NB v Praze předáno 161 „lehčích případů“ (135 potrestáno pro přestupek, u 26 bylo zastaveno řízení), zatímco ostatní ponechala úřadovna StB ve vazbě. Mezi 161 zatčenými opět převládali dělníci: 47; úředníci: 46; studenti: 36 a přes dvě třetiny jich bydlelo mimo Prahu. (JANÁK 1992: 262)

Ze zpráv však není zřejmé, kolik bylo mezi zatčenými diváků a kolik sokolských účastníků průvodu. Strohá zmínka jednatele Evžena Köppla v „Památniku“ z roku 1967 nicméně dosvědčuje, že během sletu byli zatýkáni i členové ČOS, kteří se po jeho konci vraceli z vězení ještě oblečení ve slavnostních krojích (KÖPPL 1967: 143).

Zvláštním typem účastníků průvodu byli představitelé státu v čele s Klementem Gottwaldem, kteří sice nepochodovali spolu s členstvem Prahou, ale čekali v cíli průvodu (jako tomu bylo také u prvorepublikových sletů). Jejich státnost během průvodu paradoxně kontrastovala se skutečností, že právě tito lidé, jejich rozkazy, činy a politické směřování obecně byly důvodem nesouhlasného vzepětí půl milionu občanů ČSR (KAPLAN 1994: 71),⁵¹ samotná přítomnost představitelů vládnoucí garnitury aktivizovala protestující a podněcovala celkovou dramatičnost situace. Političtí funkcionáři čekající v cíli představovali vrchol mocenské struktury, jejíž vliv postupně prorůstal do všech sfér života, což bylo názorně ukázáno prostřednictvím servilních přívrženců nastupujícího režimu, jaký-

51 Pro srovnání uvádím informaci, že každý sletový den členstva navštívilo strahovské sletišťe 200–250 000 lidí, což bylo možná nejvíce za celou historii sletů. Dvojnásobný počet protestujících lidí během průvodu je proto opravdu značné číslo, svědčící o síle odporu proti komunistickému režimu.

mi byli například zmiňovaní pořadatelé s bílou páskou na rukávu (v civilní rovině), nebo členové StB či SNB, aktivně se účastníci přímého střetu (symbolické i fyzického) s lidmi v průvodu, jež vyznávali jiné ideové hodnoty.

Slavnostní pochod před tribunou (viz obr. 1, 5 a 6), jenž byl za první republiky projevem úcty k osobě či osobám, jež se na ní nacházely, se v průvodu r. 1948 zákonitě musel změnit v otevřenou demonstraci proti Klementu Gottwaldovi. Náčelník ČOS před konáním sletu instruuje členstvo následujícími slovy:

Jakmile se prapor přiblíží přehlížejícímu [tím je myšlen představitel státu, *pozn. TF*] na 50 kroků, dá velitel praporu (náčelník župy) povel: „Pozor! Vpravo hledět!“ Velitelé rot pak postupně, jakmile se přiblíží k přehlížejícímu na 30 kroků, velí: „Pozor! Roto, vpravo hled!“ Rota poté vykročí krokem v pozoru a všichni kromě velitelů čet otočí hbitě hlavu k přehlížejícímu, velitelé čet otočí hlavu teprve 5 kroků před přihlížejícím. Velitelé čet otočí hlavu zpřímá ihned, jakmile na 2 kroky minou přehlížejícího. Jakmile čelní rota mine přehlížejícího, dá velitel praporu návštěi: „Přímou hledět!“ Pohov velí velitel praporu tak daleko od stanoviště přehlížejícího, až je jisté, že se tím nezpomalí slavnostní pochod jiných jednotek. [...] Slavnostní pochod na Staroměstském náměstí musí vyznět mohutně a opravdu krásně a to jistě dokážeme! (*Sletové pokyny pro muže 1948: 41*)

Obr. 5. Tribuna s představiteli státu na Staroměstském náměstí, v pozadí je možné vidět trosky radnice a přihlížející diváky. Mezi K. Gottwaldem a A. Zápotockým sedí J. Truhlář, starosta ČOS.

Fotoarchiv tělesné výchovy a sportu, Národní muzeum, H7F - 59175.

Obr. 6. Starší sokolové před tribunou na Staroměstském nám.
Fotoarchiv tělesné výchovy a sportu, Národní muzeum, H7F - 59098.

Tento symbolický akt vojenského charakteru, který měl podle původního scénáře vyjadřovat úctu a oddanost hlavě státu, kázeň, řád, sílu a brannost sokolů, se v dané historické situaci změnil v projev odporu vůči vládnoucím představitelům a ve snahu o jejich ponížení. Sletové pokyny byly vydány v květnu po sporu o Ústavu, kdy byl Beneš ještě prezidentem (ačkoli byl již na začátku května domluven s K. Gottwaldem na abdikaci, o níž veřejnost v té době ještě nevěděla). Výše uvedený popis pochodu byl tedy pravděpodobně formulován s představou, že na tribuně bude sedět demokratický prezident. Nezdá se být však ani příliš pravděpodobné, že by po zvolení Gottwalda, ke kterému došlo těsně před začátkem sletu žactva 14. června, předsednictvo ČOS, ovlivněné aktivitou akčního výboru a sokolské komise ÚAV NE, vydalo jiný popis akce, i kdyby to bylo z technického hlediska možné.

Marie Provozničková na slavnostní pochod pamatuje takto:

Z Pařížské ulice hřměly pozdravy a hromadně skandované hesla žup – od vchodu na náměstí byl mrtvý klid. Řada za řadou šla mlčky hlavy sklopeny, nebo odvráceny od vnuceného prezidenta. Prapory spočívaly klidně na ramenou praporečníků a sklonily se teprve za tribunou před kaplí, kde býval hrob Neznámého vojína. Až tam bylo ticho. Ale pak se hlavy zvedly a ze sevřených řad, které zaplavily plochu náměstí, s pobořených domů kolem, s lešení, která kryla jejich rány, odevšad temně hřmělo už jen jediné slovo: Beneš, Beneš, Beneš. Ve jméně Benešově národ vyjádřil svou víru v ideály, o které Beneš s Masarykem

a Štefánikem opřeli republiku – víru ve svobodu, demokracii, v konečné vítězství pravdy.
(PROVAZNÍKOVÁ 1967: 145–146)

Sokolové nebyli v neuposlechnutí povelu velitele roty jednotní, z čehož lze vyvozovat, že proměna původního scénáře ve smyslu sklopení či otočením hlavy opačným směrem, než se nacházela tribuna, měla spíše povahu spontánního gesta než připraveného plánu, byla okamžitou improvizací některých členů spolku. Tiché neuposlechnutí rozkazu bylo přitom značně intenzivnějším protestním projevem a ostřejší urážkou Gottwaldova prezidentského úřadu, než skandování hesel. Tímto tichým odmítnutím rozkazu dali sokolové najevo, že komunikace mezi nimi a prezidentem (svrchovaným představitelem režimu) je zcela nemožná; sokolové (jako iniciátoři gesta) jsou v popisované situaci těmi, kdo Gottwaldův pozdrav odmítají, a tak aktivně uskutečňují jeho ponižení: ostentativní „nejednání“ (neuposlechnutí rozkazu) se stává výrazem nesouhlasu. Do scénáře slavnostního pochodu je vrácen ryze sokolský ideový obsah, s nímž se cvičenci i veřejnost mohou identifikovat.

Přesné informace o tom, zdali odvrácení hlavy v průběhu defilé před tribunou bylo domluveno před samotnou událostí, nebo zdali tato idea vznikla během průvodu, nebo až těsně před vstupem na náměstí, nebo zdali byl některým velitelem roty dán záměrně jiný pokyn (vlevo hled, místo scénářem daného vpravo hled), se dosud nepodařilo dohledat. Existuje svědectví informátora vypovídající o tom, že jedna členka v průvodu reagovala na pokyn výzvou k ostatním: „Budem to ignorovat.“ (VS–SNB *Vysoké Mýto* 1948: nestr.) Václav Kopecký, ministr informací, který byl na tribuně přítomen, v roce 1960 píše:

V průvodu sokolském pochodovaly a tribunu nadšeně zdravily mnohé oddíly sokolů z různých žup, zvláště ze žup v průmyslových oblastech, neboť v sokolském průvodu byly již šiky sjednocené tělovýchovy i příslušníci dřívější revoluční Federace proletářské tělovýchovy na čele s komunistickými funkcionáři Sokola. Avšak ukázalo se, že některé oddíly Sokolů, pochodujících v průvodu, byly reakčními živly měšťáckých Sokolů předem zpracovány, aby před vládní tribunou na Staroměstském náměstí demonstrativně provokovaly. Provokovaly drze tak, že na povel „vpravo hled“ otočily hlavy naopak nalevo od vládní tribuny a vzápětí, když míjely vládní tribunu, začaly hromadně provolávat „Ať žije president Beneš!“, čímž provokativně naznačovaly vztek, že na vládní tribuně je prezident republiky soudruh Gottwald. Pamatuji se, jak byl z těchto provokací zoufalý bratr Josef Truhlář, za nímž jsem na vládní tribuně stál. Snažil se na provokující Sokoly působit a volal na ně, aby hleděli vpravo a viděli jeho salutování na pozdrav. Bratr Josef Truhlář se marně namáhal. Provokující reakční Sokolové, jejichž smutnou hrdinkou byla náčelnice Provažníková, se svými provokacemi starali o to, aby vykopali hrob Československé obci sokolské, pod jejímž štítem se mělo celé naše tělovýchovné a sportovní hnutí sjednotit. (KOPECKÝ 1960: 376)⁵²

52 Pozoruhodná je Kopeckého volba slov, jimiž nepozorovaně, avšak zcela promyšleně manipuloval s realitou. Například náklonnost podle něj vyjádřilo „mnoho žup“, ale jen „některé“ byly „reakčnické“. Emocionálním podtextem a projevem soucitu s Josefem Truhlářem („zoufalý bratr“) dává najevo svou lidskost a empatii. Tvrzení, že sokolové vykopali „hrob Československé obci sokolské“, je formulováno tak, aby odpovědnost za destrukci byla přenesena z akčních výborů na samotné členy Sokola.

Následující vývoj ukazuje, že XI. všesokolský slet a především průvod, který byl jeho součástí, se na mnoho let stal posledním takto rozsáhlým protestem českého národa proti komunistické totalitě. Sletový průvod z r. 1948 byl jedním z neúspěšných pokusů představitelů KSČ (v čele Národní fronty) využít sokolskou tradici a její vliv ve veřejném prostoru jako možnou platformu pro vybudování nové socialistické kultury. Oba myšlenkové směry (komunistický poválečný i liberální prvorepublikový) chtěly ovládnout veřejný prostor, ale podle nového záměru Národní fronty v něm bylo místo pouze pro jeden z nich. Antonín Zápotocký ve svém článku nazvaném „Otevřeně a upřímně“ na úvodní straně *Sokolského věstníku* pět dní po sletu napsal, že protestující sokolové se vyznačují „buržoazní nadutostí a sprostotou. Tyrš proti nim bojoval. Naše sjednocená tělovýchova musí proti nim bojovat také! To bude zvláště úkolem naší pracující mládeže, která se dnes stala součástí Sokola“ (ZÁPOTOCKÝ 1948: 1). Zápotocký se snaží interpretovat dané události z perspektivy marxistického třídního boje, ovšem v sokolské ideologii se téma třídního boje přirozeně vůbec nevyskytuje. Následovaly důsledné čistky především na úrovni žup a jednot, smyšlená obvinění, falšované podpisy a prohlášení předsednictva a také pokus o zinscenovaný proces v Moravskoslezské župě (JANÁK 1992: 275).⁵³ Ten byl komunistickou odpovědí na rezoluci, již na počátku srpna sepsalo předsednictvo Moravskoslezské župy. V ní členové spolku vyjádřili nesouhlas s očistou společností a s očerňováním ČOS v tisku i s obviňováním organizace z protistátní činnosti a dožadovali se spravedlnosti ze strany státu. Sokolské komise jsou v textu rezoluce označeny za protiústavní (DVORNÍČKOVÁ a ZÁVIŠ 1948). Dušan Janák popisuje události kolem procesu:

Dne 16. srpna večer také oblastní úřadovna StB v Ostravě vzala do vazby A. Záviše [starostu župy, *pozn. TF*] a M. Dvořáčkovou [členku předsednictva župy, *pozn. TF*], na něž podala zřejmě následující den trestní oznámení státnímu zastupitelství v Ostravě pro pobuřování a rušení obecného míru. Dne 20. srpna rozhodlo Čepičkovo ministerstvo spravedlnosti – pravděpodobně nezávisle na StB – o konání procesu u krajského soudu v Ostravě, kam byli oba zatčení předáni do vazby 21. srpna. O právních jistotách občanů svědčí skutečnost, že skutkovou podstatu trestných činů naplněných oběžníkem Moravskoslezské župy [rezolucí, *pozn. TF*] veřejně klasifikovali týž den zástupci generálního sekretariátu ÚAV NF na tiskové konferenci, kde oznámili, že jde o trestné činy zlehčování úředního nařízení a rušení obecního míru podle zákona na ochranu republiky. (JANÁK 1992: 265)

Dne 26. srpna 1948 byla podána žaloba, rozsudky byly vyneseny 6. září. Z celkového počtu pěti obviněných byli dva uznáni vinnými a byly jim uděleny podmíněčné tresty dvou týdnů vězení s odkladem na dva roky. Tento trest byl velmi mírný, protože „sudci nebyly ochotni realizovat připravený scénář politického procesu“ a jejich šetření prokázalo hrubé nedostatky v postupu StB (JANÁK 1992: 265–266).

53 Zajímavý je fakt, že se tento výrazný posletový protest odehrál v regionu známém díky svým hutím a s tím souvisejícím průmyslem. Je možné, že předsednictvo župy reagovalo na výraznou dělnickou protisokolskou iniciativu, která mohla být v regionu velmi výrazná.

Za symbolický (ale definitivní) konec sokolské tradice a prvorepublikové demokracie je možné považovat události, které doprovázely pohřeb Edvarda Beneše 8. září 1948 dva měsíce po konci sletu, kdy měli sokolové zakázáno účastnit se prezidentova pohřbu jako organizovaná skupina – mohli přijít pouze jako jednotlivci, bez kroje. Rudolf Slánský píše: „Příslušníci strany a SNB kontrolovali ve vlacích cestující, svlékali sokoly z uniforem, zastavovali vlaky a autobusy [...] podařilo se zamezit [sokolským, *pozn. TF*] výpravám na 90–95% příjezd do Prahy.“ (JANÁK 1992: 269) Státní pohřeb s nejvyššími poctami proběhl bez členů Sokola jako symbolu českého národa. Československá obec sokolská prohrála svůj boj o veřejný prostor.

Nabízí se otázka, proč sokolové během průvodu nepřešli z konfliktu na úrovni symbolů do fyzického střetu. Jednoznačná odpověď na tuto otázku pravděpodobně neexistuje, ale je možné popsat několik jevů, jež měly na celou událost a její okolnosti vliv. Podle emigranta Evžena Köppla, v té době jednatele ČOS, byl v Praze během sletu připraven kulometry ozbrojený útvar SNB, který by byl v případě nutnosti povolán, aby proti sokolům zasáhl (KÖPPL 1967:143), což jejich pozici v konfliktu značně zhoršovalo. Kromě toho po válečných zkušenostech sokolové sami zřejmě žádné další boje, v nichž by byl kdokoli přímo ohrožen na životě, nechtěli, takže ani z vlastního rozhodnutí, ani pod vlivem kulometné pohrůžky ze strany režimu (o níž ale pravděpodobně téměř nikdo kromě vedoucích činitelů nevěděl), nechtěli sokolové násilný konflikt vyvolat. Nejpodstatnější skutečností, která určila výsledný průběh průvodu, však bylo nejspíš to, že sokolové, vychovaní demokratickými hodnotami a stále uvažující v určitých demokratických konvencích, si ještě plně neuvědomili, co KSČ jako vedoucí strana Národní fronty zamýšlí a kam nastalá pouónorová situace směřuje. Je nesporně pravda, že spousta členů Sokola již byla „vyakčněna“ (což znamenalo např. ztrátu zaměstnání a s tím spojenou existenční nouzi apod.), ale je možné, že jich ještě nebylo tolik, aby jejich obava z budoucího vývoje byla masově přijímaná napříč celým spolkem. Je také pravděpodobné, že ti, kteří byli akčními výbory již dříve perzekvováni, mohli cítit strach a nechtěli se dále jakkoli společensky angažovat.

Plošně zasáhl členy Sokola (i všechny další občany ČSR) až zákon o znárodnění, jež bylo symbolicky přiřazeno k datu 28. října 1948 (třicáté výročí založení republiky), a dále inscenované politické procesy, které přímo ohrozily vybrané jedince na životě. Do té doby kroky KSČ, vedoucí k totalitnímu zřízení státu, mohly působit jako kroky provedené v mezích demokratického systému. Proto je možné se domnívat, že sokolové v průvodu protestovali výhradně tak, jak je běžné ve svobodné společnosti, tedy prostřednictvím symbolů a provolávaných hesel, nikoli prostřednictvím násilí. Stejně tak politika ve svobodném státě je uskutečňována symboly a performativní silou slov v zákonech, a ne likvidačními jedinci (ať už existenční, existenciální, či fyzickou). Dále je možné se domnívat, že v průběhu průvodu mohl mít větší sílu a energii než sokolové dav diváků, kteří události přihlíželi. Dav byl ale neorganizovaný a jediný, co jeho příslušníky v danou chvíli spojovalo, byl právě zážitek průvodu. Jeho vnitřní energii ovšem negativně ovlivnil zásah akčních výborů a následná restrukturalizace, takže možnost pochodujících účastníků průvodu aktivně vstoupit do fyzického konfliktu s komunistickou mocí byla výrazně omezena. Sokol sice bezprostředně po

vzniku republiky v roce 1918 plnil do jisté míry funkci bezpečnostního státního aparátu, dokud se netransformovala policie a později, ve dvacátých letech, nezformovala československá armáda. Právě v druhé polovině dvacátých let se funkce Sokola stran brannosti a bezpečí stává spíše symbolickou, ačkoli má i nadále velký význam. Po druhé světové válce, ukončující éru první republiky, tedy není možné Československou obec sokolskou vnímat jako faktického ručitele bezpečnosti občanů – funkce organizace ve veřejném prostoru byla především symbolická a té sokolové svým jednáním na sletu v r. 1948 jednoznačně dostáli.

Bibliografie

- BENEŠ, Bohuslav. 1994. Sokolské průvody. In Ludmila Tolarcová (ed.). *Slavnostní průvody*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum, 1994: 159–165.
- Bratři, sestry, sokolská mládeži. 1947. Národní muzeum, Historické muzeum, Sbíрка dějin tělovýchovy a sportu, fond Sokol, karton 101, sig. 2373.
- DOLEŽEL, Michal a Tomáš MOTLÍČEK. 2013. *Památný den Sokola: sedmnáct osvětimských portrétů*. Brno: Sokol Brno I, 2013.
- Dopis bratru poslanci*. 1948. Autor: Smolík. Národní archiv, fond Ústředního akčního výboru Národní fronty (352/7), karton 77, složka XI. všesokolský slet v Praze.
- DVORNÍČKOVÁ, Marie a Antonín ZÁVIŠ. 1948. *Odpor proti záměrnému protisokolskému tažení*. Prohlášení zaslané představiteli Moravskoslezské župy předsednictvu ČOS v Praze. Národní archiv, fond Ústředního akčního výboru Národní fronty (352/7), karton 77, složka XI. všesokolský slet v Praze.
- HAVLÍČEK, Věnceslav. 1948. *Sokolské slety*. Praha: Sfinx, 1948.
- HELLER, Viktor. 1948. *Husovy oslavy na Staroměstském náměstí*. Národní archiv, fond Ústředního akčního výboru NF (357/2), karton 57, složka Husovy oslavy.
- HELLER, Viktor. 1948. *Zpráva o opatřeních, která činí sokolstvo ke zdárnému průběhu sletu*. Národní archiv, fond Ústředního akčního výboru Národní fronty (352/7), karton 77, složka XI. všesokolský slet v Praze
- HILLER, Jan. 1923. *Památník VII. sletu všesokolského v Praze 1920*. Praha: ČOS, 1923.
- HOJDA, Zdeněk. 2008. Jak slaví národ Husův. *Dějiny a současnost* 30 (2008): 8: 41–43.
- HORNÝ, Jaroslav. 1967. Průvod dorostu Prahou. In *Památník XI. všesokolského sletu v Praze 1948*. New York: Sokolský pomocný výbor, 1967: 62–65.
- HRBAS, Jiří. 1967. Divákem po deseti letech. In *Památník XI. všesokolského sletu v Praze 1948*. New York: Sokolský pomocný výbor, 1967: 111–112.
- HŘEBÍK, Antonín a Evžen KÖPPL. 1946. *Pozvání na schůzi sletového výkonného výboru 4. dubna 1946*. Archiv bezpečnostních složek, Kanice, Archivní fond StB, fond ČOS – nezpracováno.
- Ideový rozbor otázky Husova kultu v dnešní době 1949*. 1949. Národní archiv, fond Ústředního akčního výboru Národní fronty (352/7), karton 57, složka Husovy oslavy.

- JANÁK, Dušan. 1948. Sokolská otázka v roce 1948. *Časopis Slezského zemského muzea*, série B. 41 (1992): 3: 258–280.
- JIŘIKOVSKÁ, Vanda. 1994. Lidé v průvodu – průvod jako jedna z identifikačních situací. In Ludmila Tolarcová. *Slavnostní průvody*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum, 1994: 51–57.
- KAPLAN, Karel. 1994. *Poslední rok prezidenta: Edvard Beneš v roce 1948*. Brno: Doplněk, 1994.
- KAPLAN, Karel. 1997. *Pět kapitol o Únoru*. Brno: Doplněk, 1997.
- KAPLAN, Karel. 2012. *Národní fronta 1948–1960*. Praha: Academia, 2012.
- KOPECKÝ, Václav. 1960. *ČSR a KSČ*. Praha: SNPL, 1960.
- KÖPPL, Evžen. 1967. Ze zákulisí posledního sletu. In *Památník XI. všesokolského sletu v Praze 1948*. New York: Sokolský pomocný výbor, 1967: 142–143.
- KOZÁKOVÁ, Zlata. 1994. *Sokolské slety 1882–1948*. Praha: Orbis, 1994.
- KULHEIM, Josef. 1948. *Proč pořádáme XI. slet*. Národní muzeum, Historické muzeum NM, Sběrka dějin tělesné výchovy a sportu, fond Sokol, karton 98, sig. 2372.
- Manifest k Husovým oslavám v roce 1948*. 1948. Národní archiv, fond Ústředního akčního výboru NF (352/7), karton 57, složka Husovy oslavy.
- NAUMAN, Jaroslav. 1939. Sletový průvod. In Rudolf Procházka (ed.). *Památník X. všesokolského sletu v Praze 1938*. Praha: Československá obec sokolská, 1939: 242–252.
- Nespecifikovaný soupis udání*. 1948. Národní archiv, fond Ústředního akčního výboru Národní fronty (352/7), karton 77, složka XI. všesokolský slet v Praze. [Pravděpodobně opis spisu úřadovny OU StB.]
- PINC, Zdeněk. 1998. Identita a tělesnost jako politický problém. In Anna Hogenová. *Tělo a pohyb*. Praha: Karolinum, 1998: 104–109.
- PROCHÁZKA, Rudolf. 1939. Pátého července. In id. *Památník X. Vsesokolského sletu v Praze 1938*. Praha: Československá obec sokolská, 1939: 193–208.
- PROVAZNÍKOVÁ, Marie. 1967. Co viděla náčelnice. In *Památník XI. všesokolského sletu v Praze 1948*. New York: Sokolský pomocný výbor, 1967: 143–146.
- PROVAZNÁKOVÁ, Marie. 1976. Sletové dožínky. In Marie Provazníková a Jiří Škvor. *XI. všesokolský slet v Praze 1948*. Curych: Confrontation, 1976: 94.
- PROVAZNÍKOVÁ, Marie. 1988. *To byl Sokol*. Mnichov: České slovo a Společnost vědy a umění, 1988.
- PROVAZNÍKOVÁ, Marie a Jiří ŠKVOR. 1976. *XI. všesokolský slet v Praze 1948*. Curych: Confrontation, 1976.
- Předlohy pro schůzi výboru ČOS v r. 1947*. 1947. Národní muzeum, Historické muzeum NM, Sběrka dějin tělesné výchovy a sportu, fond Sokol, karton 97, sig. 2358.
- Rozhovor o sletovém průvodu v roce 1948*. 2013. Rozhovor s členy Věrné gardy Máchalovy župy. Brno, 29. 10. 2013.
- RÝDL, Miroslav. 1998a. Tělesná kultura jako stránka obecné kultury. In Anna Hogenová. *Tělo a pohyb*. Praha: Karolinum, 1998: 123–128.
- RÝDL, Miroslav. 1998b. Pohyb jako zprostředkující článek mezi biologickou a společenskou determinovaností člověka. In Anna Hogenová. *Tělo a pohyb*. Praha: Karolinum, 1998: 6–11.

Tereza Frýbertová

Nedáme si diktovat, koho máme milovat(?) O sletovém průvodu v roce 1948

Seznam různých skandovaných hesel, které byly provolávány při průvodu Sokolstva Prahou. 1948. Národní archiv, fond Ústředního akčního výboru Národní fronty (352/7), karton 77, složka XI. všesokolský slet v Praze.

Sláva, krása a jasot prošly Prahou. 1948. *Svobodné slovo* 4 (1948): 185 (8. 7. 1948): 1.

Sletové pokyny pro členky. 1948. Autor: Marie Provazníková, vydáno nákladem Sletového výkonného výboru. Národní muzeum, Historické muzeum NM, Sběrka dějin tělesné výchovy a sportu, fond Sokol, karton 101, sig. 2400.

Sletové pokyny pro muže. 1948. Autor: Evžen Penniger, vydáno nákladem Sletového výkonného výboru. Národní muzeum, Historické muzeum, Sběrka dějin tělovýchova a sportu, fond Sokol, karton 101, sig. 2402.

STEHLÍKOVÁ, Eva. 1985. Obřadní a divadelní prvky v sokolském hnutí. In Milena Freimanová. *Divadlo v české kultuře 19. století.* Praha: Národní galerie, 1985: 161–166.

TYRŠ, Miroslav. 1925. *Mohamed a nauka jeho.* Brno: Moravský Legionář, 1925.

TYRŠ, Miroslav. 1968. *Hod Olympický.* Praha: Olympia, 1968.

UHLÍŘ, Jan B. a Marek WAIC. 2001. *Sokol proti totalitě 1938–1952.* Praha: Karolinum, 2001.

Účast Američanů na sletě. 1948. Národní archiv, fond Ústředního akčního výboru Národní fronty (352/7), karton 77, složka XI. všesokolský slet v Praze.

VS-SNB [vyšetřovací spis Sboru národní bezpečnosti, pozn. TF] *Brandýs nad Orlicí čís. jedn. 136 taj./48 ze dne 16. 7. 1948.* 1948. Národní archiv, fond Ústředního akčního výboru Národní fronty (352/7), karton 77, složka XI. všesokolský slet v Praze.

VS-SNB [vyšetřovací spis Sboru národní bezpečnosti, pozn. TF] *Přelouč čís. jedn. 187 taj./48 ze dne 27. 7. 1948.* 1948. Národní archiv, fond Ústředního akčního výboru Národní fronty (352/7), karton 77, složka XI. všesokolský slet v Praze.

VS-SNB [vyšetřovací spis Sboru národní bezpečnosti, pozn. TF] *Vysoké Mýto čís. jedn. 174 taj./48 ze dne 23. 7. 1948.* 1948. Národní archiv, fond Ústředního akčního výboru Národní fronty (352/7), karton 77, složka XI. všesokolský slet v Praze.

Vyjádření ministerstva osvěty k otázce Husových oslav v r. 1949. 1949. Dopis ministerského zástupce Petra Konečného Ústřednímu akčnímu výboru NF ze dne 3. června 1949. Národní archiv, fond Ústředního akčního výboru Národní fronty (357/2), karton 57, složka Husovy oslavy.

WALDAUF, Jan. 2007. *Malé dějiny velké myšlenky.* 1. díl. Luhačovice: Nakladatelství Atelier IM, 2007.

WILLES, David. 2003. *A Short History of Western Performance Space.* Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Zápis sepsaný u OAV NF v Hořicích za přítomnosti podepsaných. 1948. Autoři: Jaroslav Kuhn a Václav Krátký. Národní archiv, fond Ústředního akčního výboru Národní fronty (352/7), karton 77, složka XI. všesokolský slet v Praze.

Zápis ze schůze komise pro sokolské otázky při KAV NF v Praze, konané 20. července 1948. 1948. Národní archiv, fond Ústředního akčního výboru Národní fronty (352/7), karton 77, složka XI. všesokolský slet v Praze.

ZÁPOTOCKÝ, Antonín. 1948. Otevřeně a upřímně. *Sokolský věstník* 46 (1948): 29/30 (13. 7. 1948): 1.

Summary

Focus of the present study is the Sokol gathering parade in 1948, which became a massive demonstration of disagreement with the on-setting Communist regime in Czechoslovakia. Originally meant to be a *unity ritual* celebrating renewal after the end of WWII, the gathering soon turned into the *conflict ritual* between democratic and totalitarian part of the Czechoslovak society.

The aim of the study, exploring the Sokol gathering on the grounds of cultural performance theory, is to present the parade as a theatrical public event which had particular distinctive features, such as changeability in time, dialogic nature, etc. The author is especially concerned with the ways in which the schedule of the event was being alternated based on the changing socio-political situation; with the means of protesting against the Communist procedure in the parade; and the dialogic nature of the slogans chanted by the participants.

Klíčová slova

XI. všesokolský slet, 1948, průvod Prahou, kulturní performance, teatralita ve veřejném prostoru, rituál svornosti, rituál konfliktu, aktérství, diváctví, scénář, dialogičnost, procesualnost, symboličnost, akční výbory, totalitarizace společnosti, Národní fronta, Edvard Beneš, Klement Gottwald

Keywords

11th Sokol gathering, 1948, Prague parade, cultural performance, theatricality in public space, unity ritual, conflict ritual, acting, spectating, script, dialog, action-in-progress, symbolism, action committees, totalitarianising, National Front, Edvard Beneš, Klement Gottwald

Mgr. Tereza Frýbertová (nar. 1986) je doktorandkou na Katedře divadelních studií Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Věnuje se sokolskému hnutí jako specifickému kulturnímu fenoménu a teatralitě jeho veřejných událostí v letech 1862–1948.